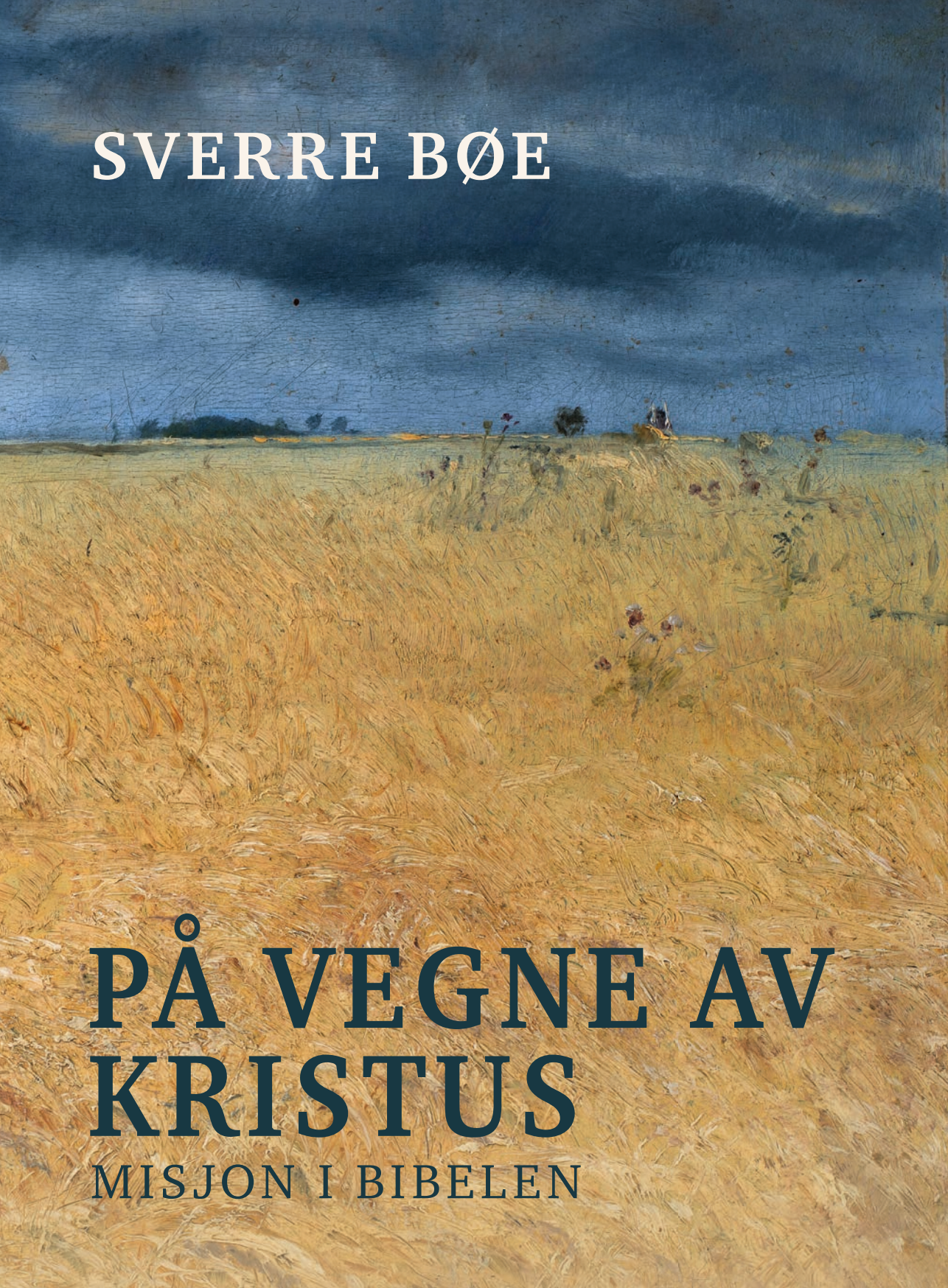

SVERRE BØE

PÅ VEGNE AV
KRISTUS

MISJON I BIBELEN

SVERRE BØE

PÅ VEGNE AV KRISTUS

Misjon i Bibelen

KOLON

Innhold

Forord · 11

1 Innledning · 13

- 1.1 Hva handler denne boken om? · 13
- 1.2 Hva er misjon? Et forsøk på definisjon · 13
- 1.3 Forskningshistorie · 17
- 1.4 Metode · 20
- 1.5 Noen viktige begreper · 23

2 Står det om misjon i Det gamle testamentet? · 27

- 2.1 Skapelse og misjon · 29
 - 2.1.1 Skapelsen, 1 Mos 1 og 2 · 30
 - 2.1.2 Skapelse ellers i Mosebøkene og i de historiske bøkene i GT · 32
 - 2.1.3 Skapelse i de øvrige skriftene · 33
- 2.2 Utvelgelsen av Abraham og Israel: Gave og/eller oppgave? · 35
 - 2.2.1 Problemstilling · 35
 - 2.2.2 Utvelgelsen av Abraham · 38
 - 2.2.3 Utvelgelsen av Israel og Sinaipakten · 40
 - 2.2.4 Moselovens bestemmelser om «innflytteren»: Herren «elsker innflytterne» · 42
 - 2.2.5 «Outsidere»: Rahab, Rut og Naaman · 45
 - 2.2.6 Utvalgt fordi Gud elsker sitt folk · 48
 - 2.2.7 Utvelgelsen av David og Sion · 49
 - 2.2.8 Å tre frem på vegne av Gud forplikter · 50
- 2.3 Det første bud og monoteismen · 51
 - 2.3.1 Problemstilling · 51
 - 2.3.2 Gud og menneske før Guds navn Jahvé åpenbares: Første Mosebok · 53
 - 2.3.3 Gudsnavnet Jahvé åpenbares, 2 Mos 3 · 54
 - 2.3.4 Det første bud i Moseloven og Shema · 55
- 2.4 Kampen mot avgudsdyrkelse – «Fillegudene i Nof» · 58
 - 2.4.1 Hva mener GT med en «avgud»? · 59
 - 2.4.2 Moselovens påbud om å utslette avgudsdyrkelsen i landet · 59

- 2.4.3 Josva og Gideon · 61
- 2.4.4 Elia og Baals profeter på Karmel · 62
- 2.4.5 Da kong Hiskia ødela kobberslangen · 63
- 2.4.6 Profetenes kamp mot avgudsdyrkelsen · 63
- 2.4.7 Avgudene ligner fugleskremser i en agurkåker;
gudfabrikasjonstekstene · 65
- 2.5 «En profet for folkene» – Profetenes utsagn om folkene · 67
 - 2.5.1 Guds direkte ledelse av de andre folkene · 68
 - 2.5.2 Nasjonene som Guds redskap for å straffe sitt folk · 69
 - 2.5.3 Profetier om folkenes valfart til Jerusalem · 69
 - 2.5.4 «Ut til folkeslagene» · 72
 - 2.5.5 Profetier om Messias' evige gudsrike · 73
- 2.6 Gud taler direkte til de andre folkene: Domsord mot fremmede folkeslag · 73
 - 2.6.1 Gud er alles skaper · 75
 - 2.6.2 Det første bud · 75
 - 2.6.3 Foregriper folkeoraklene moderne krigskonvensjoner? · 76
 - 2.6.4 Folkeoraklenes dom over overmotet – *hybris* · 76
 - 2.6.5 Folkeoraklene og virkningene for Israel/Juda · 77
 - 2.6.6 Guds direkte historie med ethvert folk · 77
 - 2.6.7 Inneholder folkeoraklene bare dom? · 78
 - 2.6.8 «Elsker» Gud disse folkene? · 79
- 2.7 Jona, profet på bortebane – eller misjonær? · 80
 - 2.7.1 Oppdraget Jona fikk · 80
 - 2.7.2 Sjømennenes religiøsitet · 81
 - 2.7.3 Omvendelse i Ninive · 82
 - 2.7.4 Den ulydige profeten · 83
 - 2.7.5 Guds omsorg i vidvinkel · 84
 - 2.7.6 Guds omsorg for dyrene · 86
- 2.8 Misjon i det øvrige GT · 86
 - 2.8.1 Salmene · 86
 - 2.8.2 Visdomslitteraturen · 88
 - 2.8.3 Dronning Ester og de mange som «jødete seg» · 93
 - 2.8.4 Esra og Nehemja · 94

- 2.9 Drev jødedommen misjon i tiden mellom testamentene? · 96
 - 2.9.1 Jødedommen i mellomtestamentlig tid · 96
 - 2.9.2 Den mangfoldige diasporaen og de mange religionsmøtene · 97
 - 2.9.3 Drev andre religiøse bevegelser i antikken misjon? · 98
 - 2.9.4 Sier Matt 23,15 at jøder drev misjon? · 99
- 2.10 Sammenfatning: Misjon i GT? · 100

3 Misjon i evangeliene · 103

- 3.1 Kilder til Jesu liv og forkynnelse · 103
 - 3.1.1 Sætrekk ved hvert evangelium · 106
 - 3.1.2 Døperen Johannes · 109
- 3.2 «Guds rike» · 109
 - 3.2.1 «Guds rike» setter skille · 111
 - 3.2.2 Gave og/eller prosjekt? «Rike» og/eller «herrevelde»? · 112
 - 3.2.3 Det universelle «Guds rike» · 113
- 3.3 Jesus som setter mennesker fri: Frigjøringshelten Jesus · 114
 - 3.3.1 Hvem Jesus er · 114
 - 3.3.2 Jesu programtale, Luk 4 · 115
 - 3.3.3 Bredden av Jesu gjerninger: Helbredelser og åndsutdrivelser · 116
 - 3.3.4 Jesus og Loven – rett tolket · 120
 - 3.3.5 Drøfting · 123
- 3.4 Jesus kaller etterfølgere og medarbeidere · 124
 - 3.4.1 Kallelsefortellinger: «Fiske mennesker»? · 124
 - 3.4.2 «Kom og se!» · 126
 - 3.4.3 Større gjerninger enn Jesus selv? · 128
 - 3.4.4 Disipler på betrodde oppdrag · 129
 - 3.4.5 «Ta ikke veien til hedningene» (Matt 10,5) · 131
 - 3.4.6 Etterfølgelse som selvfornektelse og korsbæring · 134
- 3.5 Jesus i grenseland · 137
 - 3.5.1 Evangelienes geografi · 137
 - 3.5.2 Jesu ættetavle og første leveår · 138
 - 3.5.3 Jesus, «jødene» og «grekerne» ifølge Johannes · 140
- 3.6 Jesus og outsiderne · 141
 - 3.6.1 En offiser og hans «store tro» · 141
 - 3.6.2 Den kanaaneiske kvinnen · 143
 - 3.6.3 Den samaritanske kvinnen · 145
 - 3.6.4 De møtte Jesus i påskeuken · 146

3.7 Fremblikk mot en kommende misjonstid · 149

3.7.1 «Et bønnens hus for alle folk» · 149

3.7.2 Evangeliet må «først» forkynnes «for alle folk» · 151

3.7.3 Kvinnens salving av Jesus skal gjøres kjent i hele verden · 153

3.7.4 Når Gud skal holde dom · 153

3.7.5 «Jeg har også andre sauer som ikke hører til denne flokken» · 155

3.7.6 Da øverstepresten var ufrivillig profetisk · 156

3.7.7 Jesu øversteprestelige bønn · 157

3.8 «Ingen kommer til Far uten ved meg» · 157

3.9 Misjonsbefalingene · 160

3.9.1 Matt 28,18-20: Dåpsbefaling, Lærebefaling og Misjonsbefaling · 160

3.9.2 Hørte Mark 16,9-20 med i det opprinnelige Markusevangeliet? · 168

3.9.3 Misjon som oppfyllelse av GT: Luk 24 · 169

3.9.4 Sendt med fullmakt til å tilgi eller fastholde syndene: Joh 20 · 172

3.9.5 Et sideblikk til misjonsbefalingen i Apg 1,8 · 177

3.9.6 Sammenligning · 178

3.10 Sammenfatning om Jesus og misjon · 179

4 Sendt for å vitne: Apostlenes gjerninger · 181

4.1 Guds gjerning gjennom apostlene · 181

4.2 «Gullkristne»? · 183

4.2.1 Pinsen og Den hellige ånds komme · 184

4.2.2 «Tidligkommunisme»? · 186

4.2.3 Etniske motsetninger blant de første kristne · 188

4.2.4 Tempelet og hjemmene som arenaer · 189

4.3 Motstand og forfølgelse som katalysator for misjon? · 191

4.3.1 Peter og apostlene · 192

4.3.2 Stefanus, den første martyr · 193

4.4 Overveldet av tegn og mektige gjerninger · 194

4.5 Var det bare menighetens egne som fikk hjelp? · 196

4.6 Da kirken snublet inn i hedningemisjon · 197

4.6.1 Filip i Samaria · 198

4.6.2 Den etiopiske evnukken · 199

4.6.3 En «mini-pinsedag» hos Kornelius · 201

4.7 «De gudfryktige» · 204

4.8 Frelse bare gjennom Jesus? · 205

4.9 Ekstrem forvandling: Paulus ved Damaskus · 209

4.9.1 Paulus' oppdrag · 210

- 4.10 Den aller første organiserte misjon: Synlig nåde i Antiokia · 211
 - 4.10.1 De nølte og «slo seg til ro» · 211
 - 4.10.2 «Men noen av dem ...» · 212
 - 4.10.3 De første misjonærene innvies i Antiokia · 213
- 4.11 Paulus' misjonsreiser · 214
- 4.12 Må ikke-jøder omskjæres for å bli kristne? Apostelmøtet · 215
- 4.13 Areopagos-talen: Gud befaler atenerne å vende om · 219
 - 4.13.1 Bakgrunnen for talen · 220
 - 4.13.2 «For en ukjent gud» · 220
 - 4.13.3 Skapertanken · 221
 - 4.13.4 Menneskeskapte templer · 222
 - 4.13.5 Hedningene «famler» etter Gud · 222
 - 4.13.6 Vi er «Guds slekt» · 223
 - 4.13.7 Er atenernes arv bare «uvitenhet»? · 224
 - 4.13.8 Gud «befaler» omvendelse · 225
 - 4.13.9 Dom ved Jesus · 226
 - 4.13.10 Oppstandelse · 227
 - 4.13.11 Responsen på talen · 227
 - 4.13.12 Drev Paulus dialog på Areopagos · 228
- 4.14 Videre misjon · 229
 - 4.14.1 Kompleks oppstart: Efesos · 229
 - 4.14.2 Jesus-vitne midt i rettsprosesser, Apg 21-28 · 231
 - 4.14.3 Strandet i Middelhavet · 232
- 4.15 Sammenfatning av misjon i Apostlenes gjerninger · 232

5 Misjon i Paulusbrevene · 235

- 5.1 Paulusbrevene som kilder · 235
- 5.2 Hvordan arbeidet misjonæren Paulus? · 237
 - 5.2.1 Forkynne frelsen i Kristus · 237
 - 5.2.2 Nåde for de unådde · 238
 - 5.2.3 Etablere menigheter · 239
 - 5.2.4 Følge opp menigheter · 241
 - 5.2.5 Åndens gaver og organisering av de nye menighetene · 244
- 5.3 Misjonsteologen Paulus: Hvorfor trengs misjon? · 246
 - 5.3.1 Hva er «hedenskap»? · 246
 - 5.3.2 Hva er en «avgud»? Og hva med offerkjøtt? · 249
 - 5.3.3 Utestengt fra paktene? · 251
 - 5.3.4 Omvendelse · 252

- 5.3.5 Fra Paulusforskningen · 253
- 5.3.6 Bare Kristus kan frelse · 254
- 5.3.7 På vegne av Kristus selv · 255
- 5.3.8 Et bredt håp · 257
- 5.3.9 Risikoen for en evig fortapelse · 259
- 5.4 Hvorfor drev Paulus misjon? · 260
 - 5.4.1 Gud vil misjon · 260
 - 5.4.2 Paulus' kall · 262
 - 5.4.3 Hedningene er «medarvinger», Ef 2-3 · 262
 - 5.4.4 Gjeldsoffer · 263
 - 5.4.5 Misjonær «fordi jeg må» · 265
 - 5.4.6 Misjonens «Fear-Factor» og «Love-Factor» · 267
 - 5.4.7 Føre folkeslagene til lydighet mot Kristus · 270
 - 5.4.8 Offerprest for Gud til hans ære · 271
- 5.5. Forventet Paulus medvirkning fra menighetene i misjonen? · 272
 - 5.5.1 Aktuelle bibeltekster · 272
 - 5.5.2 Var evangelisering og misjon selvsagt? · 274
 - 5.5.3 Paulus som forbilde og eksempel · 274
 - 5.5.4 Var misjon mulig ut fra sosiale forhold i antikken? · 275
 - 5.5.5 Hjemmet som den primære misjonsarena · 275
 - 5.5.6 Også husmøter var offentlige · 276
 - 5.5.7 Misjon som en parallellstruktur? · 277
 - 5.5.8 Paulus' medarbeidere · 278
 - 5.5.9 Menighetenes forbønn · 279
 - 5.5.10 Sammenfattende refleksjon · 280
- 5.6 «Bær hverandres byrder!» · 281
 - 5.6.1 Mest hjelp til medkristne? · 281
 - 5.6.2 Solidaritet mellom menigheter: Påtvunget gavmildhet? · 282
- 5.7 Forbønn for stat og politikk · 284
- 5.8 Sammenfatning av misjon i Paulusbrevene · 285

6 Misjon i de øvrige brevene i NT · 287

- 6.1 Ble nye kristne «fremmede» og «utlendinger» i sine hjemland? · 287
- 6.2 Forfulgt · 289
- 6.3 Underordning i pressede situasjoner · 291
- 6.4 Trosforsvar · 293
- 6.5 Det «kongelige presteskapets» misjonsbefaling · 294
- 6.6 Kalt ut av komfortsonen, Hebreerbrevet · 295

- 6.7 Gjenspeiler Jakobs brev misjon? · 296
- 6.8 En misjonerende livsstil, Første Petersbrev · 297
- 6.9 Forkynnelse for «de døde»? · 298
- 6.10 Gud drøyer, fordi han vil at alle skal bli frelst, Andre Petersbrev · 299
- 6.11 En soning for hele verdens synder, Første-Tredje Johannesbrev · 300
- 6.12 Sammenfatning av misjon i de øvrige brevene · 302

7 Johannes' Åpenbaring: «En skare av alle nasjoner» · 303

- 7.1 Apokalypse, profeti og brev · 303
- 7.2 Et universelt perspektiv · 305
- 7.3 Hvem og hvor er Guds folk? · 306
 - 7.3.1 Teorier om en «bortrykkelse» før trengsler · 307
 - 7.3.2 Hvem er de 144 000? · 308
- 7.4 Frelse i endetiden? · 309
 - 7.4.1 De to «vitnene» · 310
 - 7.4.2 De «ga himmelens Gud ære» · 311
 - 7.4.3 Englevisjonene i Åp 14 · 312
- 7.5 En blodrød tråd: «Dyret» og martyrenes rolle · 313
- 7.6 Misjon i «de tusen år»? · 315
- 7.7 Den siste dom · 317
- 7.8 Innenfor eller utenfor det fullendte gudsriket · 318
- 7.9 Sammenfatning om misjon i Åpenbaringen · 319

8 «På vegne av Kristus» – virkelig? · 321

- 8.1 Avsluttende refleksjoner · 322

9 Litteratur · 325

- Bibelutgaver · 325
- Annen litteratur · 325

10 Bibelstedsregister · 349

11 Emneregister · 357

Forord

Det har vært en glede å lage denne boken. Både mange års undervisning om misjon i Bibelen og omfattende forskning til bibeltekstene har vært stimulerende. Bildet av misjon i Bibelen er mangfoldig og sammensatt, og jeg vil bestemt avise at det hele skal systematiseres ned til én misjonstanke eller én enkelt rød tråd. Da kommer ikke hele Bibelen skikkelig til orde. Men nettopp bredden og mangfoldet i stoffet fascinerer og utfordrer.

Tillat meg noen personlige ord: Jeg ble født inn i misjon, i Japan, der jeg fikk bo i ni år av barndommen. Til bords hjemme satt vanligvis to veteranmisjonærer og ofte andre gjester. Vi/de snakket engelsk, japansk eller dansk-norsk, og slik jeg husker det, var temaene Japan, japansk, japanere, kirke og misjon i Japan, samfunn eller politikk. For meg var dette stimulerende, og det la retningen for livet mitt.

Mange andre misjonærbarn har opplevd barndommen sin mindre lys. Da jeg flyttet til norsk internatskole sju år gammel, fikk jeg lekekamerater 24 x 7, mens andre kjempet hardt med adskillelse fra familie og rigide internatregler. Denne boken tilegnes dem som har kjent dette vondt. Jeg har vært redd for å fortelle om min glade misjonsbarndom av frykt for å ta ordet fra dem. Selv ble jeg ikke egentlig misjonær – men jeg er «misjo-nokså-nær», særlig som lærer gjennom 35 år for kommende misjonærer, prester, forkynnere og lærere.

Hele Bibelen forteller hvordan Gud lar seg representere av feilende mennesker. Til å være hans «ambassadører» valgte han i den gamle pakt Israel. I den nye pakt utvides dette med «hedninger» av mange slag. Og likevel er disse hans «prester», som om Gud selv formaner gjennom dem: «La dere forsone med Gud» (2 Kor 5,20). Derfor heter denne boken «På vegne av Kristus». Det er store ord om en stor sak.

Fjellhaug, Oslo, 29. september 2021

I Innledning

1.1 Hva handler denne boken om?

Gjennom 2000 år har kristendommen ekspandert. En liten og nokså lukket jødisk krets av Jesus-disipler ble tvunget ut av enhver mulig komfortsone, dels gjennom forfølgelser og dels gjennom det de opplevde som Guds egen ledelse. På kort tid oppstod det en internasjonal Jesus-bevegelse. Denne veksten kaller vi «misjon», og det er misjon denne boken skal handle om.

Vi skal snart drøfte grensesnitt mellom denne boken om misjonens bibelske grunnlag med misjonsvitenskapens andre underdisipliner, som misjonshistorie, misjonsteologi (et systematisk perspektiv), misjonsstrategi og religionsteologi (forholdet mellom kristendom og andre religioner). Dette er en bibelfaglig bok skrevet av en bibelforsker, en bibelteologi omkring de viktigste spørsmålene misjonsvitenskap arbeider med. Samtidig ønsker jeg å gi forskningen et nytt bidrag, ved å trekke inn bibeltekster som har vært oversett, eller ved å vinkle bibeltekstene annerledes og særlig gjennom det helhetsbildet som fremstår når bibeltekstene settes sammen til en syntese. Det retter seg både til bibelforskere og misjonsvitere. Men boken er tenkt både for teologer, misjonærer og andre, og ikke minst for dem som forbereder seg til tjeneste i kirke, misjon og evangelisering, i sitt hjemland eller verdensvidt.

1.2 Hva er misjon? Et forsøk på definisjon

Kristen misjon er i en tilstand av «velsignet total forvirring» hevder Wonsuk Ma. Gamle forestillinger smuldrer bort, og det gir mulighet til ny og forfriskende bruk av bibeltekstene, mener han.¹

Det finnes ikke én samlende definisjon av «misjon». Tvert imot står det strid om både sentrum og avgrensning, både faglig og i misjonsbevegelsenes hverdag. Det bør verken overraske eller skremme oss, og slik er det også med begreper som «religion» eller «kultur». Vårt ord «misjon» kommer fra latin *missio*, av verbet *mittere* =

¹ Wonsuk Ma, «Foreword», i Keener, Craig S., *For All Peoples: A Biblical Theology of Missions in the Gospels and Acts*. (Eugene, OR: Wipf & Stock, 2020): «Today, Christian missions is in the blessed state of utter confusion!».

«sende». Men Bibelen bruker aldri ord som «misjon» eller «misjonær», selv om verb for å «sende» (*pempo* og *apostello*) brukes over 200 ganger i NT og *apostolos* ordrett betyr «utsending». For å få grep om selve *saken* «misjon» i NT mener E. Schnabel at vi bør drøfte minst 130 greske ord eller begreper, og det er en retning som de fleste fagbøker følger.² «Misjon» lar seg ikke definere ut fra ett enkelt bibelsk begrep.

Tradisjonelt har «misjon» vært forstått som kirkenes eller misjonsbevegelsenes tjeneste for å vitne om den kristne tro, i ord og gjerning. Men viktige bibelvers som Joh 17,18 og 20,21 sier at misjon ikke begynner i kirken, men i Gud: «Som Far har sendt meg, sender jeg dere». Misjon er *Guds* sendelse, først av Jesus til jorden (inkarnasjonen), så av sine vitner til verden (misjon). Dette uttrykkes i uttrykket *Mis-sio Dei*, «Guds misjon». Cape Town-erklæringen sier det slik: «Vår misjon er helt og fullt avledet av Guds misjon.»³ Misjon handler både om hvem kirken *er* og om hva den *gjør*. Det er en hovedsak i nyere misjonsteologi. Kirken er *Guds* folk, og misjon er *Guds* prosjekt. Kirken representerer Gud, og opptrer på hans vegne. Derfor heter denne boken «På vegne av Kristus», etter 2 Kor 5,20: «Vi ber dere på Kristi vegne: La dere forsone med Gud».

De første kristnes misjon var 100 % jødemisjon. Apostlenes gjerninger og Galaterbrevet forteller hvor langsomt og kontroversielt misjon rettet direkte til hedninger vokste frem, særlig når det gjaldt spørsmål om Loven og omskjærelse. Og i hele NT er jødene en prioritert målgruppe, Rom 1,16: for «jøde først og så greker». Men etter NT's tid har misjon mest rettet seg mot ikke-jøder. Om de menneskene misjonen skal gjøre til disipler, bor i samme land («indremisjon») eller i et annet land («ytremisjon»), er saklig sett ikke avgjørende. Men dersom alle kristne bare vitnet lokalt, ville evangeliet knapt nådd frem «til jordens ender» (Apg 1,8). Derfor ligger det både en indre logikk og et bibelsk imperativ bak tanken om at misjon *også* – og kanskje *særlig* – handler om å krysse grenser, enten disse er etniske, politiske, språklige, kulturelle eller religiøse. Målet for Paulus var å forkynne evangeliet «der Kristi navn ikke er kjent» (Rom 15,20). Det perspektivet er fundamentalt for misjonsteologien, og det er det for meg i denne boken. Slik ser vi også at misjon slutter seg tett til den *frelseshistorie* som Bibelen forteller om, fra skapelsen og like frem til det fullendte gudsriket.

25 % av de ikke-kristne i verden lever i en folkegruppe der mindre enn 0,1 % identifiserer seg som kristne. Og hele 60 % tilhører folkegrupper som har mindre enn 5 % kristne. Flertallet av de ikke-kristne i verden er avhengige av at noen krist-

2 Eckhard Schnabel, *Early Christian Mission*, Volume One: Jesus and the Twelve; Volume Two: Paul and the Early Church (Downers Grove, IL: IVP, 2004), 35-37.

3 Cape Town-erklæringen fra 2010: norsk tekst: <https://www.lausanne.org/nb/cape-town-erklaeringen-2/cape-town-erklaeringen>, 10.A.

ne utenfor deres kontekst tar aktive grep for å etablere kontakt med dem, dersom de skal ha noen anledning til å kunne velge kristen tro.⁴ Bibelen har mye å si om religionsmøter, både i GT og NT, og vi skal drøfte disse bredt.

Adjektivet «misjonal» uttrykker et ideal med åpne, utadvendte menigheter med konkret og relevant diakoni i sitt nærmiljø. Vekten er like mye på å *være* disipler som å *vinne* nye disipler, «with-ness», ikke bare «witness». En misjonal tilnærming vil korrigere en klassisk misjonsforståelse som risikrerer å outsource misjonsoppdraget til noen få misjonærer som skal krysse grenser, «fjern-misjon». Det handler like mye om å krysse egne komfortsoner lokalt som å krysse landegrenser, og misjon forankres i menighetene heller enn i egne misjonsselskap. Faglig vil ofte «misjonal» signalisere en noe bredere misjonsforståelse enn tradisjonell evangelisering. Dette er relevant også for bibelfagene, og vi skal underveis i boken stanse opp for bibeltekster som treffer godt en slik misjonal tilnærming.⁵

Det er språklig og saklig utfordrende at det engelske «mission» har to nokså ulike bruksområder: Vanligvis betyr det et oppdrag eller et prosjekt, som i filmtittelen «Mission Impossible» eller militært som i «Mission Thunderstorm». «Mission» kan på engelsk også brukes i flertall: «missions»; det går ikke på norsk. Derfor heter organisasjonen «Youth With a Mission» på norsk «Ungdom i Oppdrag», ikke «Ungdom i misjon». Men «mission» på engelsk kan også bety «misjon» som på norsk. Et lignende ordspill fungerer dårligere på norsk. På norsk sier vi ikke at et datafirma har en «misjon» hvis en mener et oppdrag. Når en taler om «the mission of our congregation» åpner det for langt flere oppgaver enn å føre nye til tro.⁶ Og hvis fagfeltet misjonsvitenskap skal favne alt en kirke kaller sitt «oppdrag»/«mission», blir misjonsvitenskapen svært bred og nesten identisk med ekklesiologi (læren om menigheten). Det er etter min mening uheldig, for da kan det særegne ved misjon som sendelse til de minst nådde forsømmes.

Hvor bredt skal vi så definere «misjon»? Bibelske uttrykk som «tro», «vitne», «forkynne», «høre», «budskap», «undervise» og «Guds ord» antyder at misjon handler om ord, et kognitivt budskap formidlet gjennom «evangelisering». Men andre begrep som «omvendelse», «disippel», «tegn og under», «etterfølgelse» og «dåp» vi-

4 Frank-Ole Thoresen, «Hvem skal jeg (ikke) sende?» Kronikk, *Dagen*, (4. des. 2019), 24; jfr. https://joshuaproject.net/assets/media/articles/ijfm_35_4-lewis.pdf.

5 Se bred drøfting i Knut Kåre Kirkholm, «Misjonal hermeneutikk», *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 72 nr. 4 (2018), 38-45. Nettverket *Gospel and Our Culture Network* (GOCN) har arbeidet grundig med «en misjonal hermeneutikk», men nøkkelordet «misjonal» er langt fra begrenset til hvordan GOCN bruker begrepet.

6 Christopher J.H. Wright, *Guds folks mission. En bibelteologi for kirkens mission*. (Fredrica: Lohse, 2013), 14 viser hvordan ordspillet på engelsk vanskelig lar seg overføre til dansk eller norsk.

ser at også handling, riter og livsførsel hører med. Både Jesus og apostlene forkynnte, men de utførte også helbredelser, åndsutdrivelser og mange slags «gode gjerninger». Luthersk teologi kaller slikt karitativt arbeid for «diakoni», og kristen misjon har drevet skoler, helsearbeid og ulike tiltak som var ment å hjelpe menneskene på bred basis. Det skjer også der det er forbudt å forkynne evangeliet med ord.

Derfor spør Chris Wright retorisk: Hvor stort er ditt evangelium?⁷ Er det «bare» ord, kun rettet til «sjelenes frelse»? Viser ikke både GT og NT at Gud har omsorg også for helse, økonomi og rettferd, - og også for dyrene og skaperverket? Slik har slagordet «holistisk» vokst frem: Kirke og misjon skal tenke og handle *helhetlig* til beste for hele mennesket (fysisk, mentalt, sosialt og kroppslig), for alle mennesker og for hele Guds skaperverk. Et slikt bredt anliggende ligger også til grunn for denne boken.

Samtidig er det liten tvil om at Bibelen fokuserer sterkt på den enkeltes gudsforhold, og fokuset blir tydeligere dess lenger vi følger den kristne kanon. Paulus sa at han «ikke ville vite av noe annet enn Jesus Kristus og ham korsfestet» i forkynnelsen (1 Kor 2,2), og evangeliet bærer også gjennom døden og den «dom» Bibelen ofte omtaler. Derfor kan vi også spørre: «Hvor presist er ditt evangelium?», og «hvilke konsekvenser for evigheten får ditt evangelium?» Like sikkert som bibeltekstene viser et helhetlig og holistisk budskap, er det at dette budskapet har et meget presist sentrum; det skal vi se gjennom denne boken.

Derfor etterlyser også Chris Wright et korrektiv i form av et «behovenes taksonomi»: Kirken kan ikke bare overta andres liste over ulike behov menneskene kan kjenne på; hvis ikke det terapeutiske skal ta overhånd, må vi spørre *Bibelen* hva vi trenger.⁸ Forkynnelse av evangeliet er sentrum i misjon på samme måte som et nav er det i et sykkelhjul, sier han. Noen bruker «holistisk» som et slagord om alt *annet* enn evangelisering, mener han.⁹ Vi skal i denne boken se at Bibelen grunnleggende skjelner mellom dem som er Guds folk og dem som (ennå) ikke er det, og misjon handler dypest sett om å føre flere til frelsen. Vi skal også flere ganger drøfte balansen mellom en helhetlig tilnærming og evangeliet som misjonens sentrum.

En annen viktig sak er at Misjonsbefalingen ikke bare taler om å komme til tro, men også om å «lære dem å holde alt det jeg har befalt dere» (Matt 28,20). Dermed inkluderer misjon også livsførsel (etikk). Og disippelliv er overalt i NT knyttet sammen med andre kristne i menigheter.

7 Wright, *Guds folks mission*, 28.

8 Christopher J.H. Wright, «Holistisk mission og missionsbefalingen. Missionens fem kendetegn», *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 40, nr. 3-4 (2013), 190.

9 Wright, *Holistisk mission*, 194.

Bibelfaglig kan vi si at vi finner «misjon» i bibeltekster der Guds folk i ord og gjerning vitner om sin tro, særlig overfor mennesker av annen tro. Men hvis vi tar et normativt misjonsteologisk utgangspunkt, der vi forutsetter Guds gjerning i historien, kan vi forsøksvis definere misjon slik: Misjon er Guds sendelse av kirken til verden med oppdrag om å formidle Guds rike gjennom ord og handling til mennesker overalt så de kan bli frelst. Med til kirkens oppdrag hører også en helhetlig/holistisk diakonal tjeneste for enkeltmennesker, samfunn og hele skaperverket, selv om dette ikke direkte kan knyttes til å formidle frelse.¹⁰

1.3 Forskningshistorie

Til tross for en omfattende faglitteratur mener jeg at denne boken trengs, for det foreligger ikke noen tilsvarende bok, i alle fall ikke på norsk, svensk eller dansk.

Gjennom mange århundrer ble misjon mer praktisert enn tematisert. Først ca 1900 kom det forskning på misjonens bibelske basis gjennom tyskerne M. Kähler og A. von Harnack som hevdet at misjon langt på vei var «mor» til all teologi.¹¹ Snart vokste det frem bredere forskning omkring misjon, særlig ut fra Apostlenes gjerninger og Paulusbrevene, ofte med en lengsel om «Tilbake til Urkirken!». I senere år har misjonsforskning fokusert mer på Jesus og evangeliene omkring etterfølgelse og disippelskap.

Dagens bibelforskning omkring misjon er ofte spesialisert, enten ut fra skriftgrupper, historiske perioder eller tematisk. Denne boken ønsker å dekke hele Bibelen. Systematisk teologi leter etter hovedlinjer eller mønstre i sitt stoff, også i bibeltekstene. Bibelforskere, derimot, synes ofte systematiseringer leder til forenklinger, harmonisering og reduksjon. Det nærmeste bibelfagene kommer en viss systematisering er bibelteologi, og vårt tema om Bibelens misjonsbudskap – i entall eller flertall – er nettopp et slikt bibelteologisk møtepunkt mellom eksegesi og en viss systematisering ut fra tema eller begreper. Mange har forsøkt å hente ut et overordnet tema eller «a grand narrative» for hele Bibelens budskap omkring misjon:

- I den grad GT-forskere søker ett overordnet tema – og det er meget omstridt – har forslagene vært pakten, utvelgelsen, Guds lov, Herrens navn, exodus, «hellig» m.m.¹²

10 Jfr. definisjonen av misjon i *Missiologi i dag* 2004, 16.

11 Martin Kähler, *Schriften zur Christologie und Mission* (München: Christian Kaiser, 1971), 190. Jfr. Michael F. Bird, *Jesus and the Origins of the Gentile Mission* (London: T. & T. Clark, 2006), 1-22 for forskningshistorien.

12 Dette er hovedtema for Gerhard Hasel, *Old Testament Theology: Basic Issues in the Current Debate* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1991).

- Noen har forsøkt å finne ett tema som sammenfatter både GT og NT til en hel-bibelsk teologi. To spennende forslag er Gud, den levende, han som gir liv,¹³ og tempel.¹⁴
- Noen mener at hele Bibelen gjenspeiler en «kingdom»-teologi, der Guds kongemakt over skaperverket, Israel og kirken fokuseres, nå og eskatologisk.¹⁵
- Andre knytter Guds gode vilje til begrepet *shalom*, «fred» på hebraisk, slik at både Guds gode lov, frelsen og misjon knyttes sammen i én hovedsak.¹⁶
- Noen tror at hele NT farges av lengselen etter «the end of exile», med frihet for Guds folk på Guds jord.¹⁷
- Mange leser Bibelen trinitarisk, altså med fokus på hvordan Faderen, Sønnen og Ånden står bak både skapelsen, frelsen, kirken, misjon og fullendelsen.¹⁸
- Tilsvarende gjøres også inkarnasjonen til et slags grunnprinsipp, også for misjonen: Slik Gud lot seg inkarnere i Kristus, slik skal kirken «inkarnere seg» lokalt overalt der den slår rot.

Ingen av disse tilnærmingene har særlig bred tilslutning blant bibelforskere, siden ingen av dem er tilstrekkelig representative for hele Bibelen. Begrepet «Guds rike» forekommer knapt i hele GT eller i misjonsbefalingene, de nokså få forekomstene av «shalom» tåler neppe byrden som hovedtema i hele Bibelen, og «eksil» er knapt noe bibelsk konsept. Flertallet av dagens bibelforskere avviser at GT eller NT kan samles i ett tema eller i én stor fortelling.

Etter min mening er det heller ikke mulig å samle alt Bibelen har å si omkring misjon, i ett uttrykk eller konsept. Jeg mener også at det er problematisk å tale om «misjonstanken i Bibelen» eller «Bibelens misjonsbegrunnelse» i entall bestemt form. Min ambisjon i denne boken er å vise hvor omfattende Bibelen omtaler misjon, slik bl.a. D. Bosch¹⁹ og Köstenberger og O'Brien²⁰ har vist. Det behøver ikke

13 Reinhard Feldmeier og Herrmann Spieckermann, *God of the Living: A Biblical Theology* (Waco, TX: Baylor University Press, 2011).

14 Greg K. Beale, *The Temple and the Church's Mission. A Biblical Theology of the Dwelling Place of God* (Downers Grove, IL: IVP/Apollos, 2004), kap.1.3.1.

15 Arthur F. Glasser, *Announcing the Kingdom. The Story of God's Mission in the Bible* (Grand Rapids, MI: Baker, 2003). Richard Bauckham, *Bible and Mission. Christian Witness in a Postmodern World* (Carlisle: Paternoster, 2003). Dagfinn Solheim, *Misjonsvitenskap: Guds rike er kommet nær* (Oslo: FIH-forlaget, 2011).

16 Perry B. Yoder, *Shalom. The Bible's Word for Salvation, Justice, and Peace* (Eugene, OR: Wipf & Stock, 1987).

17 Dette er en hovedtese i N.T. Wrights store forfatterskap.

18 Det er fundamentalt i *Missio Dei*-tenkningen som vi skal se i ulike kapitler.

19 David J. Bosch, *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Marion, NY: Orbis, 1991).

20 Andreas J. Köstenberger og Peter T. O'Brien, *Salvation to the Ends of the Earth. A*

å bety at budskapet er sprikende, selvmotsigende eller uforenlig, men at det er rikt, variert og uttrykt i et mangfold av sjangre, som fortellinger, poesi, lover, taler, bønner, brev og apokalypser. Og målet er ikke å ende opp med et «koldtbord» av ulike misjonsbudskap, som om disse ikke henger sammen. Etter min mening er det en stor svakhet ved flere av vår tids misjonsteologier at Bibelen brukes slik, selektivt, som ved et koldtbord eller en buffet. Hvis enkeltstående bibelvers eller tema bare trekkes inn som «belegg» eller «bevis», kan det hele lett bli selvbekreftende. Da er kanskje bildet av en kake bedre, der en begynner ytterst og skjærer innover mot sentrum.

Bokens samtalepartnere er dels fra bibelfagene, dels fra misjonsfagene, særlig fra dem som før meg har skrevet direkte om misjon i Bibelen, som D. Bosch, Chris Wright, R. Bauckham, D. Flemming, E. Schnabel, Köstenberger og O'Brien og J. Nissen.²¹ I tillegg vil jeg trekke inn synspunkter fra ulike konfesjonelle og økumeniske tradisjoner, og fra ulike kontinenter. Unntaksvis trekkes også folkelige utsagn fra mer ikke-akademiske kretser inn for å belyse stoffet. Målet er å bidra til at bibelforskere ser hvor sentralt misjon er i NT og at misjonsteologer kan basere misjonsteologien sterkere, bredere og bedre forankret i Bibelen. Siden boken både henvender seg til bibelfagskolleger og til misjonsvitere vil det av og til være nødvendig helt kort å presentere saker og begreper som er mest kjent i kun den ene sammenhengen.

I Norge fikk vi i 1976 en samlet misjonsteologi ved O.G. Myklebust, men ikke minst det felles lærebokprosjektet *Missiologi i dag* (1 utg. i 1994, 2 utg. i 2004) har gitt faget et løft.²² Det gjelder også de bibelteologiske kapitlene fremst i boken.

Biblical Theology of Mission (Downers Grove, IL: IVP, 2001). Boken er senere trukket tilbake fra salg på grunnlag av mangelfull kildeføring og erstattet av en ny bok, Andreas J. Köstenberger with T. Desmond Alexander, *Salvation to the Ends of the Earth. A Biblical Theology of Mission*. 2.ed. (Downers Grove, IL, Apollos/IVP Academic, 2020).

- 21 Bosch, *Transforming*; Christopher J.H. Wright, *The Mission of God: Unlocking the Bible's Grand Narrative* (Downers Grove, IL: IVP, 2006); Bauckham, *Bible and Mission*; Dean E. Flemming, *Contextualization in the New Testament. Patterns for Theology and Mission* (Downers Grove, IL: IVP, 2005); Dean E. Flemming, *Recovering the Full Mission of God. A Biblical Perspective on Being, Doing and Telling* (Downers Grove, IL: IVP, 2013); Schnabel, *Early Christian Mission*; Köstenberger og O'Brien *Salvation*; Johannes Nissen, *New Testament and Mission. Historical and Hermeneutical Perspectives*. (Frankfurt: Peter Lang, 2007).
- 22 Olav Guttorm Myklebust, *Misjonskunnskap. En innføring* (Oslo: Gyldendal, 1976); Berentsen et al, *Missiologi i dag*.

1.4 Metode

Denne boken er skrevet av en bibelforsker om hva Bibelen sier omkring mange av de mest grunnleggende spørsmålene som misjonsvitenskapen drøfter. Temavalg er i stor grad styrt av misjonsvitenskapens behov, mens materialet behandles bibelvitenskapelig. Det betyr likevel ikke at boken uten videre begrenses til det misjonsvitenskap spør etter. Kristen teologi anser Bibelen som en norm, og Bibelen kan og bør også brukes som et kritisk korrektiv både til det noen spør etter og til det som det *ikke* spørres etter.

Avstanden på 2-3000 år mellom bibeltekstene og vår tid tvinger oss til ulike hermeneutiske refleksjoner, både om litteratur, historie, kultur og prinsipper. Samtidig vokser Bibelen selv frem fra innbyrdes svært ulike historiske, kulturelle og religiøse miljøer. Avstanden fra Abrahams halv-nomadiske liv via Salomos hoff til Jesu Galilea eller apostlenes Korint er kanskje like stor som fra Korint på Paulus' tid til storbyer i dag.²³ Det er meningsløst å snakke om avstanden mellom «Bibelens kultur» og vår tid som om «Bibelens kultur» var ensartet og enhetlig.²⁴ Slik sett ligger det mye overføring inne i Bibelen selv, for eksempel omkring Det første bud: GT er talt til Israel, men Paulus anvender både prinsipielt og praktisk hva det betyr for nyfrelste grekere bosatt i et polyteistisk Korint (1 Kor 8 og 10). Tilsvarende er spørsmål om skatt og lydighet mot øvrigheten drøftet både inn mot Israels teokrati og mot den hedenske Romerstaten (Matt 22,17-21; Rom 13,1-7). Slik gir Bibelen selv noen eksempler på historisk og kulturell anvendelse og kontekstualisering av eldre normer og bud, slik misjon alltid har måttet kontekstualiseres til nye steder og tider. Vi skal stadig i denne boken komme tilbake til ulike aspekter av kontekstualisering.

Hvordan vil da Bibelen bli brukt i denne boken? Nøkkelordet er «bibelteologi». Mens eksegeese tolker enkelttekster, vil bibelteologien tolke *flere* tekster som belyser samme sak. Bibelteologi kombinerer og systematiserer eksegesen av enkelttekster, enten ut fra ord, begreper eller tema. Tekstene kan komme fra samme skrift (som Matteus) eller noe større skriftgrupper (som synoptisk bibelteologi) eller unntaksvis også fra hele GT og/eller NT. Slik ligger bibelteologi et sted mellom eksegeese og systematisk teologi. Bibelteologi ønsker å arbeide deskriptivt og deduktivt ved å trekke slutninger ut fra vårt materiale, nemlig bibeltekstene. Konkordanser og bibelordbøker er dermed bibelteologiens kanskje viktigste redskap. Men dessverre

23 Ernst Baasland, *Kristendom på norsk* (Oslo: Luther, 1995), 104: «Bibelen reflekterer flere kulturer, og de fleste er i utgangspunktet nokså fremmede for oss i Vesten ...»

24 Slik Gunnar Heiene, *Etikk og bibelbruk* (Oslo: Credo, 1984), 49 gjør: «... vårt samfunn er så forskjellig fra det samfunn [sic!] som eksisterte både da GT og NT ble skrevet» (kursiv original).

er det ingen faglig enighet om hvordan bibelteologi best skal utføres, og resultatet er at ulike bibeltologiske bøker spriker veldig, både i metode og hermeneutikk.

Bibelfagene drøfter intenst hvilket ledd i tekstenes historie som skal tolkes: Leter vi etter meningen hos opphavsmannen, forfatteren, de første tilhørerne/leserne, tradentene, redaktørene eller de som samlet tekstene til kanon? Og hvilken plass gir vi til tekstenes tolkningshistorie, virkningshistorie og forskningshistorie? Ut fra klassisk kristen dogmatikk er tekstene dypest sett Guds ord, så kanskje det er Guds hensikt med tekstene vi skal eksegere oss frem til? I så fall krysser vi grensene fra det deskriptive til normative. Og skal GT leses ut fra sin egen historie, eller skal GT leses ut fra NT som en slags fasit? Det gjelder ikke minst misjon, siden NT stadig begrunner misjon i GT-tekster. Også sjangermessig utfordres teologene, særlig i fortellende (narrative) tekster. For også de har en tendens, ofte fortelles noe som et forbilde, andre ganger som en advarsel.

Bibeltolkning kan forenklet deles i tre tilnærminger: Søker vi *bak* teksten etter dens forhistorie og tilblivelse, som i historisk-kritisk bibelforskning? Eller søker vi *i* den ferdige teksten, gjennom en litterær lesning av tekstene slik de ble? Eller analyserer vi situasjonen *foran* teksten, med et visst fokus på oss som lesere med hver våre forutsetninger? Anvendt på evangelietekstene blir alternativene da kanskje slik: Leter vi bak tekstene etter hva «den historiske Jesus» sa rundt år 30 e.Kr.? Eller tolker vi tekstene slik vi har dem som ferdige bøker fra Matteus, Markus, Lukas og Johannes, altså lest ut fra tiden da forfatterne skrev (mellom 65 og 100 e.Kr.)? Eller analyserer vi tekstene ut fra spørsmål vi som dagens lesere har ut fra tekstenes 2000 års tolknings- og virkningshistorie?

Disse store spørsmålene kunne godt drøftes i en egen bok. Det korte svaret er at jeg stadig skal forsøke å si fra helt eksplisitt om vi beveger oss fra ett nivå av teksttolkning til et annet. For ofte er det nyttig å se bibeltekstene fra flere synsvinkler. Men hovedtendensen er å ta tekstene som ferdige bøker uten forsøk på historiske rekonstruksjoner av deres forhistorie. Og det er hele Bibelen som er kilde, alle de 66 skriftene som utgjør den kristne kanon, inkludert Paulusbrev som er omstridt (som Efeserbrevet, Kolosserbrevet og Første og Andre Timoteusbrev og Titusbrevet) og alle De katolske brevene (Brevet til hebreerne, Jakobs brev, Peters første og andre brev, Johannes' første, andre og tredje brev, Judas' brev), selv om ikke alle skrifter er like sentrale.

Det betyr også at kapitlene i boken ordnes ut fra skriftgrupper som Mosebøker, historiske bøker, profetbøker osv., selv om tekstenes alder av og til kunne tilsi noe annet. Og derfor drøfter vi evangeliene før Paulus-brevene, selv om brevene er eldst. Som bibelforsker er det utfordrende å slå sammen ulike tekster, men det er ofte nødvendig for å få frem hovedtendenser som er relevante for misjonsvitenskap.

Mye av boken vår er ordnet ut fra temaer, og ofte er det nyttig å trekke linjer fra én del av Bibelen til en annen. Men det er etter min mening viktig å skjelne mellom tekster fra GT og NT siden den nye pakt skiller seg såpass skarpt fra den gamle, både om veien til frelse, om etikk og misjon. Jeg mener det er en betydelig svakhet ved ellers utmerkede bøker som de av Chris Wright og J.C. Okoye, som stadig skifter fra GT til NT ut fra temaene som drøftes, svært ofte uten å si noe om skiftet av perspektiver.²⁵ Det gjelder ikke minst i spørsmål om misjon. Det skal vi drøfte i kap. 2, der vi også drøfter om det overhode gir mening å finne misjon i GT, eller om misjon egentlig først begynner med NT. Både Jesus og apostlene la avgjørende vekt på skjelningen mellom «gammel» og «ny pakt»: «Ny vin» trenger «nye skinnsekker», sa Jesus (Mark 2,22), og den nye pakt gjør at den gamle fremstår som «foreldet» og «snart borte» (Hebr 8,12). En slik bibellesning, i tråd med tradisjonell kristen teologi, har noe normativt i seg.

Med det sier jeg også at det er et visst historisk perspektiv ved denne boken. Bibelens egen fortellerlinje – ofte kalt «frelseshistorie», eller «Guds plan» (Luk 7,30; Apg 13,36; 20,27; Rom 9,11; Ef 1,11; Åp 17,17) – handler om en viss tidslinje: Skapelse – syndefall – Urhistorien – Fedrehistorien – Mosetiden – dommertid – kongetid – eksiltid – ettereksilsk tid – mellomtestamentlig tid – Jesu tid – pinsen – kirkens og misjonens tid frem mot endetiden. Selv om vi ikke vil dele Bibelen inn i ulike «tidshusholdninger», slik dispensasjonalistene gjør (jfr. kap. 7.3.1), er det utvilsomt noen viktige faser eller etapper i bibelhistorien, særlig knyttet til misjon.

Dermed antyder vi også at Bibelen kan leses som én enhetlig bok, eller i alle fall at de 66 bøkene som utgjør kanon, har nok til felles til at de i visse sammenhenger kan drøftes samlet, slik kristen teologi tradisjonelt har gjort. I vår tid hevder blant andre Chris Wright og N.T. Wright det,²⁶ på hver sine måter, og de kaller det for en «meta-narrativ».²⁷ Andre avviser dette og peker nettopp på hvor delt bibeltekstene er, både i sjanger, alder og også innhold. Vi skal i denne boken være sensitive for nettopp slike variasjoner, enten de fremstår som nyanser, spenninger eller ulikheter.

Hvilke tekster og temaer hører med i en bok om misjon i Bibelen? Det er langt fra opplagt, og ulike forskere vil ende opp nokså ulikt. Kriteriene for slike valg blir

25 Wright, *Mission of God*; James Chukwuma Okoye, *Israel and the Nations. A Mission Theology of the Old Testament* (Maryknoll, NY: Orbis, 2006).

26 De to må ikke forveksles: Christopher J.H. Wright, vanligvis kalt Chris Wright, født 1947, GT-forsker og hovedmann bak Lausanne-bevegelsens Cape Town Commitment fra 2010. Nicolas Thomas Wright, vanligvis kalt N.T. Wright eller Tom Wright, født 1948, NT-forsker og biskop. Begge er anglikanere og briter.

27 Wright, *Mission of God*, 54-55 og Wright, *Holistisk misjon*, 13; N.T. Wright, *The New Testament and the People of God* (Minneapolis, MN: Fortress, 1992), 41-42.

da nokså avgjørende. Chris Wright ønsker å finne representative tekster for det han kaller «missionale aspekter af vort liv som Guds folk». Vi merker oss vi-perspektivet som antyder et normativt innenfor-perspektiv av kristen tro. Jeg erkjenner også å arbeide ut fra et kristent grunnperspektiv. Men stoffet (bibeltekstene) skal analyseres og stilles sammen på en etterprøvbar og transparent måte.

Min ambisjon er også å trekke inn deler av Bibelen som jeg mener er oversatt i misjonsteologisk litteratur, som profetenes mange og lange domsord rettet mot fremmede folkeslag (kap. 2.6). Videre ønsker jeg å drøfte overraskende «hull», som det at vi knapt finner noen direkte tilskyndelser til misjon eller evangelisering i Paulus-brevene (kap. 5.5). Og jeg ønsker å hente frem igjen viktige sider ved bibelstoffet som kanskje er i ferd med å havne noe utenfor fokus i vår tid.

I praksis står denne boken på skuldrene av en lang rekke lignende bøker som alt er nevnt. Bibelen drøfter flere tema på tvers av ulike skriftgrupper, som utvelgelse, Det første bud, forholdet mellom Israel og nasjonene og ikke minst den enkeltes gudsrelasjon. Slik blir Bibelens egne «røde tråder» og tyngdepunkt et viktig kriterium for hva som bør drøftes, supplert av et tverrsnittskriterium der samme tema går igjen på tvers av skriftgrupper. Men temavalg handler ikke bare om å telle forekomster av ord og begreper, og likevel er det nyttig å søke etter sentrum og tyngdepunkt mest mulig i samsvar med bibeltekstene selv.

Denne boken vil være tett på mye bibeltekst ut fra et ideal om at all teologi – også misjonsteologi – skal ha et solid og bredt grunnlag i bibeltekstene. Og derfor skal vi stadig sitere bibeltekst. Og selv om ikke ethvert (løsrevet?) bibelvers skal overføres til vår tid som en norm, har Bibelen og bibelteologisk arbeid noe normativt ved seg som for eksempel kirkehistorien ikke har. Men anvendelsen av bibelteologien krever som nevnt hermeneutisk refleksjon, og for misjonsfagene er spørsmål om kontekstualisering særlig viktig.

Der ikke annet sies, hentes teksten fra Bibel2011 bokmål fra Det norske Bibelselskap. Henvisninger til Bibelen følger Bibelselskapets forkortelser.

1.5 Noen viktige begreper

Enkelte fagord, begreper og fagtermer trenger noen presiseringer og forklaringer.

Partikularisme. Gud utvalgte Israel spesielt («partikularistisk») til å være sitt folk, men også i GT handler Gud med hele verden og de andre folkene på universelt vis.

Eksklusivisme. Det synet at det kun finnes én sann tro som leder til frelse, kalles «eksklusivisme», de andre tar (mer eller mindre) feil.

Universalisme. Universalisme finner mer eller mindre sannhet også i andres tro. En konsekvent universalisme vil hevde at alle til slutt blir frelst. Adjektivet «universell» brukes derimot ofte mer nøytralt i betydningen «verdensvidt» også i denne boken.

«*Sentripetal*» og «*sentrifugal*» misjon. «Sentripetal» betyr å søke *til* et sentrum, mens «sentrifugal» betyr å søke utover *fra* et sentrum. «Sentripetal misjon» handler om mennesker som fra ulike steder trekkes inn mot et sentrum som tempelet/Sion/Jerusalem eller Kristus/kirken. «Sentrifugal misjon» handler om at kristne blir sendt fra en menighet for å dele evangeliet med andre, klassisk uttrykt i Misjonsbefalingens «Gå derfor ...».²⁸

Hvis vi overhode finner noen misjonstanke i GT, er den primært sentripetal. Noen aktiv sendetjeneste fra Israel til folkene for å forkynne finner vi sjelden i GT, med unntak av Jona og noen profetier. Derimot finner vi også i NT mange sentripetale misjonstekster, som i Matt 5,14. Vi bør være våkne for faren i å definere sentrum ut fra vår posisjon, der vi overfører Jerusalem som bibelhistoriens sentrum til våre hjemsteder, og «misjonsmarken» blir da periferi.²⁹

«*Hedning*». Like fra utvelgelsen av Abraham (1 Mos 12) og tvers gjennom Bibelen skjelves det mellom Israel og «folkene», «folkeslagene», «nasjonene» eller «hedningene». På hebraisk kalles disse for *gojim* (561 ganger i GT), på gresk *ethnos* (162 ganger i NT).³⁰ «Hedning» betegner i Bibelen dem som ikke er jøder eller kristne,³¹ og aldri i entall om enkeltpersoner.

På engelsk er det viktige nyanser mellom «Gentile», «heathen», «pagan» og «nation». Ordet «hedning» kommer fra det norrøne *heiðingi*, folk som bor på «heden» eller i «heia», siden kristendommen kom først til byene. «Hedning» fikk etter hvert en nedsettende undertone av usivilisert, underutviklet og uinformert. Derfor forsøker også teologer og bibeloversettere å unngå det. Den norske oversettelsen av 1930 (NO30) brukte «hedning» hele 332 ganger, mens det i Bibel2011 står 71 ganger, mest i NT. En annen sak er at ordet nettopp brukes i nedsettende mening flere steder i Bibelen, som i Esek 2,3; Matt 6,7; Luk 12,30; 1 Kor 5,1. Og saklig sett

28 Craig Ott og Stephen J. Strauss with Tennent T.C., *Encountering Theology of Mission. Biblical Foundations, Historical Developments, and Contemporary Issues* (Grand Rapids, MI: Baker, 2010) 21-29 drøfter begrepene.

29 Richard Bauckham, «Mission as Hermeneutic for Scriptural Interpretation», i *Reading the Bible Missionally*, redigert av Michael W. Goheen (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2016), 34-37.

30 Begrepet er bredt drøftet av Sverre Bøe, «Bør bibeloversettelse og misjonsvitenskap fortsatt bruke uttrykket «hedning»?» *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 70, nr. 4 (2017). Forståelsen av disse begrepene har åpenbart endret seg i Israel gjennom tidene, kanskje også fra eldre til yngre deler av GT.

31 Slik Schnabel, *Early Christian Mission*, 37-38 sier.

tegnes hedenskap svært negativt, se kap. 2.4 og 5.3.1. Den underliggende tenkningen i vi-/de-kategorier er bakt inn i selve begrepet.

Det er likevel nærmest umulig helt å unngå «hedning» i en bok som denne, særlig når NT skjeler mellom «jødekristne» og «hedningkristne». Omskrivninger med «nasjon» eller negasjoner som «ikke-jøder», «de andre», «de som ikke kjenner Gud» blir for ordrike eller upresise.³² Vi skal derfor i denne boken bruke ordet der det synes nødvendig for meningen, ofte i anførselstegn, men ellers bruke «folkene», «folkeslagene» eller «nasjonene».

«Avguder». Bibelen omtaler ofte «avguder» og sammensetninger som «avgudsprest», «avgudstempel» eller «avgudsdyrkelse». Igjen er det norske ordet klart negativt ved at det insinuerer et avvik. Bibel2011 bruker «avgud» 75 ganger. En mer nøytral gjengivelse kunne være «gudebilde», men siden det like ofte har vært en figur som et bilde, kan det være misvisende; jfr. kap. 2.4.1 og 5.3.2.

«Frelse». Dette er et nøkkelord i all teologi, også i GT. Matteus begynner med å annonsere Jesus, som «skal frelse sitt folk fra deres synder» (Matt 1,21). Engelen kalte det nyfødte Jesusbarnet for «en frelser i Davids by; han er Messias, Herren» (Luk 2,11). Misjonens mål er enkelt sagt å føre nye til «frelse». Både det hebraiske *jasha* (GT) og det greske *sozo* (NT) kan brukes både i allmenn mening om redning fra nød og i religiøs mening. Og ordene brukes i NT også om dem som ble helbredet eller fridd fra onde ånder. Bibeloversetterne varierer mellom «berge», «redde» og det mer religiøse «frelse». Dette gjør det utfordrende å definere «frelse» presist. Siden det er Gud alene som skal felle den endelige dom om «frelst» eller ikke, ligger det et eskatologisk perspektiv på frelse, «evig frelse», motsatt «evig fortapelse».

Denne boken ønsker både å favne like bredt og helhetlig som Bibelen tilsier og å være like tydelig på frelsens sentrum som Bibelen er. Hvis misjon kan bidra til å løse politiske og sosiale problemer, bør det kalles «solution», heller enn «salvation», hevder T. Engelsviken.³³ Vi skal se hvordan spørsmålet om bred eller smal definisjon av «frelse» utfordrer misjonen sterkt, både terminologisk og saklig.

32 Slik ofte i *Bibelen 2020* og *Bibelen på hverdagsdansk*.

33 Tormod Engelsviken, «Misjonstenkningen fra 1900 til vår tid», i *Missiologi i dag*, redigert av Jan-Martin Berentsen et al. (Oslo: Universitetsforlaget, 2004), 150.

2 Står det om misjon i Det gamle testamentet?

Spørsmålstegnet i overskriften er alvorlig ment. Finner vi egentlig misjon i GT? Det debatteres flittig i fagmiljøene, og flere av de tyngste forskerne på feltet som F. Hahn, D. Bosch og E. Schnabel hevder at vi overhodet ikke finner misjon i GT.³⁴ For handler ikke GT i all hovedsak om utvelgelsen av Abraham og Israelsfolket og av grensene mellom Guds folk og de andre folkeslagene («hedningene»)? Selv ikke profeten Jona er noen «misjonær», – i alle fall ikke noe forbilde.

Men en rekke andre forskere er overbevist om at vi finner en hel del misjon i GT, ofte fordi de definerer misjon noe bredere. Hvis vi definerer misjon som målrettede tiltak fra Guds folks side for å få mennesker av annen tro til å omvende seg til Israels tro (respektive kristendommen), så finner vi knapt misjon i GT. Men hvis misjon først og fremst er *Guds* gjerninger til beste for hele hans skaperverk, inkludert mennesker som ikke tilber ham, da har GT mye å si om misjon. For det første blir da Gud selv den første og egentligste «misjonær», slik det ofte sies. Og dernest kalles hans folk på jord til å bli hans medarbeidere overfor både skaperverket (jorden, dyrene, miljøet), overfor sine egne landsmenn (Israel), og overfor «den fremmede» og folkeslagene overalt ellers. I så fall blir skillet mellom skapelse og frelse mindre, og både sosiale, politiske og religiøse forhold hører med.

Ut fra en slik bredere forståelse av misjon hentes 2/3 av alle de ca 2800 bibelhenvisningene i Chris Wrights monumentale bok «The Mission of God» fra GT og bare 1/3 fra NT.³⁵ Til grunn ligger også en noe annen helhetsforståelse av forholdet mellom GT og NT enn på luthersk side, som skjelner sterkere mellom gammel og ny pakt.

Det er hevet over tvil at GT i stor grad handler om Israel, med utvelgelsen av Abraham, utfrielsen fra Egypt (exodus) og pakten ved Sinai. Og likevel er de andre nasjonene intenst til stede tvers gjennom GT, enten de er Israels motstandere, medspillere eller kulisser. «Through Israel, God is busy with the nations», sa Bosch.³⁶ Og denne opptattheten av nasjonene er ofte høyst relevant for kristen

34 Som Ferdinand Hahn, *Mission in the New Testament*. (Chatham: SCM, 1965); Bosch, *Transforming* og Schnabel, *Early Christian Mission*.

35 Wright, *Mission of God*, 573-81.

36 David J. Bosch, «Reflections on Biblical Models of Mission», i *Toward the Twenty-first*

misjon. Faktisk omtaler GT enda fjernere områder enn NT gjør, som India (Est 1,1 og 8,9). Uansett vil misjon i NT være uforståelig uten GT; det gjelder bl.a. bildet av Gud selv, skapelsen, skaperverket og menneskesynet, forståelsen av synd, soning og tilgivelse, Det første bud, avgudene og «hedenskap», utvelgelse, Guds folk, etisk stoff – og mye mer.

I tillegg gir GT et fremblikk mot en frelsestid med Messias, soning, en ny pakt og et utvidet gudsfolk der mange fra folkeslagene skal strømme til Israel. Men innbakt i dette fremblikket av en kommende «Herrens dag» er det også en dystre tone av dom. NT knytter i stor grad an til GTs eskatologi. GT har uten tvil flere profetier om en tid når folkene skal søke til Jerusalem (sentrifetalt). Hvis misjon defineres bredt nok til å inkludere det sentrifetale, og ikke bare det sentrifugale, har GT utvilsomt viktig misjonsstoff.

GT dekker tusen boksider, og det ble til over mer enn tusen år. Sjangermessig spenner det svært vidt. Sammen med en uavklart debatt om hvordan vi skal definere misjon nøyaktig, blir det krevende å velge ut de mest relevante tekstene og temaene. Noe gir seg av seg selv, noe blir viktig ut fra NT og noe blir viktig ut fra misjonsfagene ellers. Men utvalget, vinklingen og proporsjonene er likevel forfatterens valg og ansvar.

Forskningshistorien omkring misjon i GT skal trekkes inn tema for tema. Chris Wrights bok «The Mission of God» fra 2006 er blitt en klassiker.³⁷ Ellers har bøkene til Senior og Stuhlmüller,³⁸ Kaiser,³⁹ Okoye;⁴⁰ Peskett og Ramachandra;⁴¹ og Köstenberger og O'Brien⁴² viktige bidrag også til helhetsforståelsen av misjon i GT. I tillegg kommer en rekke bøker og fagartikler til enkelttema. På norsk har vi *Missiologi i dag*,⁴³ og på dansk Helge Kjær Nielsens bok om diakoniens bibelske grunnlag.⁴⁴ Ikke minst har en variert bølge av post-kolonial eksegese løftet frem misjonsrelevant stoff fra GT.

Century in Christian Mission. Essays in Honor of Gerald H. Anderson, redigert av Robert T. Coote et al. (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1993), 184.

37 Wright, *Mission of God*.

38 Donald Senior og Carroll Stuhlmüller, *The Biblical Foundations for Mission* (New York: Maryknoll, NY, 1991).

39 Walter C. Kaiser, *Mission in the Old Testament. Israel as a Light to the Nations*, second Edition (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2012).

40 Okoye, *Israel and the Nations*.

41 Howard Peskett og Vinoth Ramachandra, *The Message of Mission*. BST (Leicester: IVP, 2003).

42 Köstenberger og O'Brien, *Salvation*.

43 *Missiologi i dag* 1994, 2 utg. 2004.

44 Helge Kjær Nielsen, *Han elskede os først. Om den bibelske begrundelse for diakoni* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1994).

De fleste av disse forskerne drøfter GT-stoffet først og så NT, men gjerne med noen henvisninger underveis til viktige linjer. Det er også måten vi skal ta dette på. For meg er det viktig å skjelne mellom gammel og ny pakt der Bibelen selv gjør det. Og det skjer ikke sjelden, særlig knyttet til veien til frelse for den enkelte og til en rekke etiske spørsmål. Men ikke minst gjelder det sentrale spørsmål for misjon, slik Ef 3,3-6 direkte sier: «I en åpenbaring ble mysteriet gjort kjent for meg. ... Det var *ikke* gjort kjent for menneskene i tidligere slekter, men *nå* er dette mysteriet ved Ånden blitt åpenbart for hans hellige apostler og profeter: at hedningene har del i samme arv, samme kropp og samme løfte i Kristus Jesus ved evangeliet.»

Det er ikke et argument for å utelate det GT sier om Israel og folkeslagene, men vi skal gå til stoffet med en bevissthet om at også helt sentrale spørsmål for misjonsteologien først kommer i NT. NTs utvidede gudsfolk er annerledes enn i GT: «Her er ikke jøde eller greker, her er ikke slave eller fri, her er ikke mann og kvinne. Dere er alle én i Kristus Jesus» (Gal 3,28). Med vilje bruker jeg her ordet «utvide», ikke «erstatte»; det er en hovedtanke i denne fremstillingen at det er en kontinuitet mellom Guds folk i GT og NT, samtidig som det skjer en utvidelse. Vi skal flere steder komme tilbake til dette underveis. Til slutt i GT-delen tar vi med et kapittel om viktige utviklingstrekk i tiden mellom GT og NT.

2.1 Skapelse og misjon

Samlet sett omtales skapelsen ofte og bredt i Bibelen, særlig i GT. I NT skjer det stadig i Apostlenes gjerninger og Åpenbaringen, men skapertanken forutsettes overalt. Ingen bibeltekst antyder noen annen skaper. Bibelens tidslinje er lineær; ikke noe skrift i Bibelen ser historien som konsekvent syklisk, selv om selvsagt årstider og generasjoner etterfølger hverandre.

Det virker opplagt at vi begynner en bok som denne med skapelsen. Det er jo det første vi møter i Bibelen, og det legger det naturlige grunnlaget for alle andre tema vi skal drøfte. Slik virker det naturlig også for misjonsteologien: Siden det er Gud som har skapt menneskene og hele universet, bør alle være informert om ham, ha kontakt med ham og tilbe ham. Siden mange ikke gjør det, trengs misjon. Men finner vi noen slik kobling direkte mellom skapelse og misjon i Bibelen? Ja, noen ganske få bibeltekster kobler slik (særlig Apg 14,15-18; 17,22-31). Men på et dypere plan har skapertroen ligget til grunn også for misjonstankens premisser: alle mennesker er skapt av Gud, de er skapt i Guds bilde, og de står ansvarlig overfor ham.

Skapelsen står først i GT, men er ikke det første i Israels religiøse tro, mener mange forskere, fordi de antar at skapelsestroen ble utmeislet senere i Israels tro

enn tanken på å være Guds utvalgte folk som han befridde fra fiendene.⁴⁵ I denne boken rekonstruerer vi likevel ikke Israels religionshistorie, men leser tekstene kanonisk, og da vil leseren møte skapelsen som det første og fundamentale for alt som følger.⁴⁶ Og parallelt med en økende miljøinteresse har også gammeltestamentlere gitt skapelsen ny og bred oppmerksomhet. Med disse forbeholdene skal vi gå til bibeltekstene, og vi begynner forfra.

2.1.1 Skapelsen, 1 Mos 1 og 2

Bibelens side 1 gir en ordnet fremstilling i fugleperspektiv av seks skaperdager med åtte skaperverk (1 Mos 1,1-2,4a). Universet («himmelen og jorden») trer frem, som i en pyramide, der menneskene stilles øverst, siden de er skapt «i Guds bilde, så de ligner oss», (1 Mos 1,26). Oversikten føres frem til den sjuende dagen da Gud selv hvilte fra sitt verk.⁴⁷ På side 2 ses skapelsen fra menneskets ståsted, som konsentriske sirkler (1 Mos 2,4b-25).

Det første som sies i Bibelen om mennesket er altså at Gud skapte det i sitt «bilde» og slik at «de ligner oss» (som et «avbilde», NO78 til 1 Mos 1,26). Dette gjentas slik i 1,27: «Og Gud skapte mennesket i sitt bilde (hebraisk *zelem*), i Guds bilde (hebraisk *demuth*) skapte han det, som mann og kvinne skapte han dem.» Og det gjelder både mannen og kvinnen. Og dette gjentas også siden i Bibelen, om ethvert menneske (1 Mos 9,6; Jak 3,9). For kristen misjon betyr det at ethvert medmenneske, overalt, til alle tider og uavhengig av religion, har en uendelig verdi.⁴⁸

Hva er det første Gud siteres på å ha sagt til sine nyskapte mennesker? Det er verken høytidelige åpningsord eller advarsler om synd eller invitasjon til noe tempel, heller ikke noen misjonsbefaling, men en befaling om å «være fruktbare» og «fylle jorden» (1 Mos 1,28). I stedet for å skape en ferdig fullt befolket klode, gjør han menneskene til sine medarbeidere, både i å «fylle jorden» og i å «vokte»/«dyrke» og «stelle»/«ta vare på» den (1 Mos 2,15). Mennesket skal «under-

45 Fra de store debattene om GTs «sentrum» på 1970-tallet hevdet H.H. Schmid at skapelsen var GTs sentrum; jfr. Hasel, *Old Testament Theology*, 54 og 169. Det er det ikke mange som sier seg enige i.

46 Jens Bruun Kofoed, *Til syvende og sist. Skabelse, tempel og hvile i Biblen og den gamle Orient* (København: Museum Tusculanum, 2015) gir både forskningshistorie og tekstanalyser.

47 Isolert sett kunne det gi sabbaten en høyere status enn mennesket, og rabbinisk litteratur kan nesten etterlate et slikt inntrykk. Men bl.a. Jesu ord om at «sabbaten ble til for mennesket, ikke mennesket for sabbaten» (Mark 2,27) viser noe annet.

48 Dette drøftes inn mot misjon og menneskerettigheter av Tormod Engelsen, «Misjon og religionsfrihet – Samsvar eller spenning?» *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 47 (2020), særlig s.12-14.

legge seg» jorden og «råde» over den (1 Mos 1,26 og 28),⁴⁹ som «Guds visekonge på jorden»: Gud selv er skaperverkets selvsagte «konge», slik Salmenes bok ofte bruker «konge»-metaforer om Gud i forhold til skaperverket (som Sal 95,3-6). Like ofte sier man at Gud satte mennesket til å «forvalte» skaperverket. Sal 115,16 sier at «himmelen er Herrens himmel, men jorden ga han til mennesket», men grunnperspektivet i GT er heller at «jorden, og det som fyller den, hører Herren til, verden og de som bor der, er hans» (Sal 24,1).

Greg Beale mener at en rekke trekk i 1 Mos 1-2 omtaler skaperverket omtrent slik templer omtales (Guds sted, hans hellige nærvær, menneskets kontaktpunkt med Gud),⁵⁰ så paradiset blir som et «Aller helligste». Slik blir mennesket en slags mellommann eller «prest» for Gud, slik også Chris Wright hevder.⁵¹ Men verken her eller ellers i Bibelen brukes preste-metaforer slik; det er i forholdet mellom Gud og mennesker at Guds folk kalles til prester (2 Mos 19,6; 1 Pet 2,5, Åp 1,6 og 5,10). I teologiens språk gjelder det på frelsesplan, ikke på skaperplan. Men løsrevet fra språkbruken om «konge», «tempel» og «prest» er det liten tvil om at 1 Mos 1-2 viser oss noe mer enn natur og landbruk i og for seg. Det er noe for enkelt å si at Guds gaver på skaperplan kalles «velsignelse» mens hans gaver på frelsesplan kalles «frelse», slik C. Westermann hevdet,⁵² men et visst poeng er det i det.

Hva er så det første *mennesket* siteres på i Bibelen? Det er i 1 Mos 2,23, der mannen for første gang møtte kvinnen og begeistres. Slik fremheves fellesskap, både mennesker imellom og mellom kjønnene. Fra et misjonsteologisk ståsted gir dette en bestemt basis: Gud har fra Bibelens side 1 ønsket fellesskap med menneskene. Han har videre satt mennesket inn i et slags arbeidsfellesskap med seg selv. Og menneskene må samarbeide med hverandre for å oppfylle oppdraget om å fylle jorden. Underveis forteller teksten om Guds omsorg for mennesket: «Det er ikke godt for mennesket å være alene ...» (1 Mos 2,18).

Dermed skulle vi vente at Bibelen siden trakk nokså direkte linjer mellom skapelse og misjon. Men det skjer bare nokså sjelden. Fra et logisk ståsted er det jo innlysende at siden Gud har skapt alt, kan og bør misjon begrunnes i skapelsen. Når folkeslagene knyttes opp mot skapertanken, er det oftest for å vise hvor meningsløst det er å tilbe andre guder, de som ikke er evige og som ikke har skapt.

49 *Bibelen 2020* på dansk trekker teksten langt i retning av moderne miljøengasjement når den gjengir dette med «tage ansvaret for».

50 Beale, *Temple*; jfr. Jens Bruun Kofoed, *Til syvende og sist*, drøfter også tempelaspektet i 1 Mos 1-3.

51 Wright, *Mission of God*: 415.

52 Claus Westermann, *Blessing in the Bible and the Life of the Church* (Philadelphia, PA: Fortress, 1978), 305-306.

Funn av gamle tekster fra Orienten gir forskerne mulighet til å sammenligne hvordan Gud/gudenes og verdens opphav forklares. Noen forskere har lagt mest vekt på likhetene, andre på forskjellene. En rekke oversettelser av ulike skapelsesmyter er utgitt, også i norske oversettelser,⁵³ og det kommer stadig en rekke utmerkede studier til temaet.⁵⁴ En tid brukte man betegnelsene «pan-babylonisme» eller «Bibel – Babel» om denne tematikken.⁵⁵ Misjonsfaglig er dette relevant, også for hvordan kristen misjon bør møte ulike forestillinger omkring universets opphav. Det er likevel noe på siden av vårt prosjekt.

2.1.2 Skapelse ellers i Mosebøkene og i de historiske bøkene i GT

Urhistorien (1 Mos 1-11) kalles ofte en skyld-straff fortelling, siden omtalene av skapelsen (1 Mos 1-2) raskt går over i fortellinger om synd både overfor Guds forbud (som frukten i hagen, 1 Mos 3) og mot hverandre (Kain dreper sin bror Abel, 1 Mos 4). De viser at Gud holdt menneskene ansvarlig for synd også før (Mose-)loven kom. Det er viktig også for misjonsfagene. Ellers er det påfallende at det fortelles lite om gudstro, ofring, templer eller det vi vagt kaller «religion», i Urhistorien.

Fortellingen om Noah og vannflommen handler om dom, tilnærmet universell dom. Okoye kaller det «an agent of un-creation»⁵⁶ eller kaos. Fortellingen knytter noen steder tilbake til skapelsen, som når menneskene etter flommen uttrykkelig får tillatelse til å spise kjøtt fra dyrene (1 Mos 9,2-3). Forbudet mot mord begrunnes også direkte med at mennesket er skapt i Guds bilde (1 Mos 9,6; jfr. 5,1). Gud gir et løfte om aldri mer å oversvømme jorden gjennom en «pakt» som både er «mellom meg og dere» (= Noah og menneskene, 1 Mos 9,15) og «mellom meg og jorden» (1 Mos 9,13). Gud står i en relasjon og pakt både med menneskene og med det øvrige skaperverket, samtidig som alt som lever «er gitt i deres [menneskenes] hender» (1 Mos 9,2). Også omsorgen for skaperverket er en del av Guds «misjon», vidt forstått.

Slektstavlene i 1 Mos 5 og 11 viser at også folkeslagene («hedningene») er mennesker skapt i Guds bilde, og at de er i «slekt» med Abraham og Israel. Til sammen møter vi hele 300 navn i disse ættelistene, fordelt på ca 70 nasjoner over ca 25 generasjoner.⁵⁷ Tekstene forteller at alle mennesker har felles stamfedre i Adam

53 I serien «Verdens hellige skrifter»: *I begynnelsen. Skapelsesmyter fra hele verden*, Bokklubbene, 2000.

54 Perdue, Leo, «Old Testament Theology Since Barth's *Epistle to the Romans*», i *Biblical Theology. Introducing the Conversation*, redigert av Robert Morgan et al. (Nashville, TN: Abingdon, 2009), 91-124.

55 Bruun Kofoed, *Til syvende og sist*, 45-49.

56 Okoye, *Israel and the Nations*, 43.

57 Frank Crüsemann, «Human Solidarity and Ethnic Identity: Israel's Self-Definition in

og Noah. Det burde gi vern mot enhver rasisme, men likevel har noen anvendt en replikk rettet mot Noahs sønn Ham som begrunnelse for apartheid og rasisme (1 Mos 9,20-29) ved å forstå domsordet som en evig straff rettet mot «Ham» = afrikanere.⁵⁸ Men poenget i hele Urhistorien er altså det motsatte: Alle mennesker har felles opphav og hører sammen, også med Israel.

Den gåtefulle Melkisedek, «kongen i Salem», møtte Abraham etter et krigstokt, og «kom ut med brød og vin» til ham (1 Mos 14,18). Melkisedek «var prest for Gud, Den høyeste», på hebraisk *El Elyon*, et gudsnavn som både GT og lokal kanaanittisk religion brukte. Når han velsigner Abraham, skjer det med klar skapetro: «Velsignet er Abram av Gud, Den høyeste, han som brakte fram himmel og jord!» (1 Mos 14,19). O'Collins mener at Bibelen «identifiserer» Gud med Melkisedeks kanaanittiske gudstro,⁵⁹ men det er nok å presse en kort tekst altfor langt; den sier ingen ting om hvor Melkisedek har fått sin innsikt fra. Derimot gjør både Sal 110,4 og Hebr 7,1-4 et poeng av at han var prest uten referanse til arv og avstamning, slik også Jesus ble «prest» uten å være av Levi stamme og Arons slekt.

Spredd utover i de mange lovene som gjengis i Mosebøkene (fra 2 Mos 20 og ut 5 Mos), finner vi sjelden noen referanse til skapelsen, men i 2 Mos 20,11 og 31,17 begrunnes sabbatsbudet med Guds egen hvile i skaperuken. Det er heller i NT at naturen og/eller skapelsen direkte trekkes inn som argument for etikk eller menighetsordninger (som i Matt 19,4-6; Rom 1,26-27; 1 Kor 11,14; 1 Tim 2,13).

2.1.3 Skapelse i de øvrige skriftene

Kanskje er Salmenes Bok det skriftet som oftest berører skapelsen, som i Sal 8 og 104 (se kap. 2.8.1), og ikke som et *problem* for salmistene, men i *lovsang*.

I forhold til Skaperen blir mennesket bitte lite: «Når jeg ser din himmel, et verk av dine fingre, månen og stjernene som du har satt der, hva er da et menneske – at du husker på det, et menneskebarn – at du tar deg av det? (Sal 8,4-5). Og likevel satte Gud mennesket «lite lavere enn Gud og kronet ham med herlighet og ære. Du gjorde ham til herre over dine henders verk, alt la du under hans føtter: småfe og storfe i samlet flokk, de ville dyrene på marken, fuglene under himmelen og fisken i havet, alt som ferdes på havets stier» (Sal 8,6-9).⁶⁰ Mennesket plasseres lavere enn Gud, men høyere enn alt annet skapt, som «herre» (Sal 8,7), ikke «konge».

the Genealogical System of Genesis», i *Ethnicity and the Bible*, redigert av Mark G. Brett (Boston, Leiden: Brill, 2002), 57-68 og tabell 74-75.

58 Jfr. «Curse of Ham»: https://en.wikipedia.org/wiki/Curse_of_Ham.

59 Gerald O'Collins, *Salvation for All. God's Other Peoples* (Oxford: Oxford University Press, 2008), 66-69.

60 Hebr 2,6-9 anvender likevel teksten på Jesus, ikke på mennesker i sin alminnelighet.

Men det er en dyrekjøpt og smertelig erfaring at mennesket ikke står på utsiden av skaperverket som en forvalter, men tvert imot midt oppe i det. Feil forvaltning rammer dermed ikke bare alt det andre, men også mennesket selv, kanskje nettopp mennesket selv. Samspillet mellom artene omtales nokså direkte i GT, og det er viktig, også etisk og «misjonalt», forstått som Guds gode gjerning for alt liv han har skapt. Det er likevel ikke opplagt at vi skal strekke misjonsbegrepet så langt som Peskett og Ramachandra gjør når de hevder at «earth-keeping» er en del av kirkens «missionary responsibility». ⁶¹ Vi skal komme tilbake i kap.5.3.8 til hvordan NT tilrettelegger dette i Rom 8,19-22. Der er fokus på forgjengeligheten i skaperverket, med koblinger mot eskatologien.

Hele jorden skal «rope av glede for Herren», sier Sal 98, også «elvene skal klappe i hender og fjellene juble i kor» (Sal 98,4 og 8). Men det utmyntes ikke som misjon = fortelle folkeslagene om Herren.

Jobs bok er spennende i et misjonsteologisk perspektiv, slik vi skal se i kap. 2.8.2. Blant de mange glimt av skapelsesteologi er Job 31,15 spesielt relevant: «Han som laget meg i mors liv, har også laget den andre. Den samme dannet oss i morslivet». Slik kobler Job skapelse til menneskeverd. Og dette forplikter ham etisk til å behandle sitt medmenneske med respekt og barmhjertighet, med omsorg for fattige, enker og farløse (Job 31,16-17) og i juridiske forhold (Job 31,13-14). For Job vet at han skal svare Gud regnskap for slikt: «... hva skulle jeg da gjøre når Gud reiste seg? Når han forhørte meg, hva skulle jeg da svare?» (Job 31,14). Slutten av Jobs bok har ellers en rekke enestående skildringer av Guds skapermakt i jord og hav, blant dyr og fugler, Behemot og Leviatan (Job 38-41), men dette knyttes ikke opp mot folkeslagene og (av-)gudsdyrkelse.

Den samme trekanten av Gud, medmenneske og en selv finner vi også i Ord-språkene: «Den som undertrykker den svake, håner hans skaper, den som hjelper den fattige, gir Gud ære» (Ord 14,31). Slik også i Ord 19,17: «Den som hjelper den fattige, låner til Herren, som vil lønne ham for det han har gjort.» For «rik og fattig møtes, Herren har skapt dem begge» (Ord 22,2). Også dyrene skal behandles rett: «Den rettferdige har omsorg for sin buskap» (Ord 12,10).

Nå er det enda et lite stykke vei å gå fra disse viktige versene om omsorg og rettferdighet for medmennesker til misjon i snever forstand. Det er ikke disse fattiges gudsforhold som er målet for Job eller vismannen, men heller et større mål av rettferdighet og barmhjertighet mennesker mellom. Men det er Gud som er overdommer både over den fattige og den rike, og uavhengig av den fattiges gudsforhold ønsker Gud rettferdighet på sin jord. Og en viss link fra skapelse til gudsforhold finner vi i Fork 12,1: «Tenk på din skaper i ungdommens dager, før de dagene kom-

61 Peskett og Ramachandra, *Message of Mission*, 254 og 252.

mer da du ...» Og siden misjonens Herre er brennende opptatt av rettferdighet, er også misjonsvitenskap det. Når kristen misjon utrettelig arbeider for rettferdighet, er det i stor grad basert på skapertanken om at alle mennesker er skapt i Guds bilde og med samme verdi.⁶²

Profetbøkene har riktig mye å si om «folkene» («hedningene»), men ikke fullt så mye om skapelse. Ett sted der vi finner begge deler og kombinert, er i Esek 29,3, om Faraos store tanker om seg selv: «Se, jeg kommer over deg, Farao, konge i Egypt, du det store sjøuhyre, som ligger midt i dine elver, og som sier: 'Min elv tilhører meg, jeg har selv skapt den!'» Her ser vi i klartekst hvordan Israels tro kolliderer med nabolandenes religion, og nettopp ut fra skapertroen. Men her i Esek 29 anvendes dette som domsgrunnlag over Farao, ikke som en misjonsmulighet.

Skapertroen er særlig tydelig i Jes 40-66. Jes 55,6-11 viser en fantastisk kobling mellom skapertro og Guds nåde, med konkret invitasjon til å «vende om til Herren». Jes 43 sier en rekke ganger at Gud skapte Israel (Jes 43,1.7 og 15), men da er det nettopp *Israel* han sies å ha skapt, og *derfor* vil han fri dem ut av deres nåværende nød: «Jeg er Herren, deres Hellige, Israels skaper, deres konge» (Jes 43,15). Slik fungerer også den maleriske skildringen av Guds skaperomsorg og skaperverkets orden som bekreftelse på Guds løfter *til Israel* i Jer 31,35-40; «målesnoren» (Jer 31,39) avgrenser nettopp det som skal være «hellig for Herren» (Jer 31,40) fra resten.

Jes 66,18-24 kobler (ny-)skapertro med misjon rettet mot «alle folkeslag og tungemål» (66,18; jfr. kap. 2.7.4-5). Men langt vanligere er det at skapertroen kontrasteres med avgudsdyrkelse og bygger opp til domsutsagn.

Jonaboken har en interessant henvisning til skapertanken: Stilt overfor (de hedenske) sjøfolkene bekjenner profeten slik, midt i uværet: «Jeg er hebreer og frykter Herren, himmelens Gud, som har skapt havet og det tørre landet.» (Jona 1,9). Sjøfolkenes respons er spontan: «Da ble mennene grepet av stor redsel» (Jona 1,10). Vi kommer grundig tilbake til det i kap. 2.7.2.

2.2 Utvelgelsen av Abraham og Israel: Gave og/eller oppgave?

2.2.1 Problemstilling

Historikere hevder at nærmest ethvert folk har sine forestillinger om hvor enestående de er og hvilket særlig oppdrag de har i forhold til andre folk. Det kan ved

62 Wright, *Guds folks mission*, 49, lar kapittelet om skapelse få overskriften «Mennesker med omsorg for skaberverket». Han polemiserer mot en GT-lesning som ikke gir skapelsen mer plass enn som en bakgrunn for frelseshistorien.

første øyekast se ut til at GT faller glatt inn i et slikt mønster, for Israel er jo nettopp Guds eget «utvalgte» folk. Men bildet er mer nyansert, og ikke minst er utgangspunktet annerledes.

Bibelens første 11 kapitler forteller om hele menneskehetens felles opphav. Men fra 1 Mos 12 endres perspektivet fra det brede til det smale, fra Urhistorie (1 Mos 1-11) til Fedrehistorie (1 Mos 12-50), fra det universelle til det partikulære.⁶³

Bibelen kaller dette for «utvelgelse»:⁶⁴ Gud «valgte ut» en enkeltperson (Abraham) og hans familie, og lovte dem et stort land og en etterslekt (Israel) som skulle bli like tallrik som sandkornene ved havet eller som stjernene på himmelen (1 Mos 15,5).

Betyr det at alle de andre menneskene, de som ikke ble utvalgt, er glemt? Eller enda verre: Er de forkastet, skrotet eller rent ut forbannet? Den anklagen er gammel; allerede den romerske keiser Julian («Den frafalne», 331-363 e. Kr.) skal ha spurt: «For hvis han er alles Gud på like fot og alles skaper, hvorfor har han da neglisjert oss?»⁶⁵

Etter min mening er det fruktbart å drøfte utvelgelsen ut fra et enkelt ordspill på norsk: Er utvelgelsen en gave eller en oppgave? Jeg har knapt funnet en slik skjelning noe annet sted, selv om tysk har et lignende ordpar, *Gabe* og *Aufgabe*. På engelsk må vi omskrive det, så «gave» blir «gift» eller «privilege», mens «oppgave» blir «task» eller «mission».

Siden Reformasjonen har utvelgelse vært til debatt. Teoriene om dobbel forutbestemmelse (predestinasjon) handler om at Gud har forhåndsbestemt noen til frelse, andre til fortapelse. Andre tror at Gud nok *vet* hvem som kommer til å bli frelst eller ikke, men at det ikke er Gud som *vil* at noen skal gå fortapt (forutviten, ikke forutbestemmelse).⁶⁶ Disse store spørsmålene skal vi *ikke* drøfte i dette kapitlet. I GT er fokuset mer kollektivt på slekter og folkeslag, mindre på individ-nivå.

63 Riktignok finner vi en viss «utvelgelse» også i 1 Mos 1-11 ved at fortellingen følger Sets slektslinje, ikke Kains (1 Mos 5), og i at Gud velger ut Noah og hans familie, ikke noen andre.

64 Hallvard Hagelia, *Herrens utvalgte. Guddommelig utvelgelse som bibelsk tema og aktuelt problem* (Kristiansand: Portal Akademisk, 2013) gir en bred innføring i de fleste aspekter omkring utvelgelse i GT og dels i NT, og der drøftes også bredt forskningen omkring saken.

65 Julian Den frafalne, *Contra Galilaeos* 106D; her hentet fra R.W.L. Moberly, *Old Testament Theology. Reading the Hebrew Bible as Christian Scripture* (Grand Rapids, MI: Baker, 2013), 49, min oversettelse fra engelsk.

66 Jfr. Harald Hegstad, *Gud, verden og håpet. Innføring i Kristen dogmatikk* (Oslo: Lunde, 2015), 189-95 for en teologihistorisk drøfting.

Men utvelgelse og pakt er absolutt av de største spørsmålene i GT-forskningen (1 Mos 17; 2 Mos 19-24).⁶⁷ Men betyr utvelgelse favorisering? Er de andre folkene neglisjert og skrotet? R. Bauckham mener at Gud ikke velger noen ut for deres egen skyld, men alltid for de andre.⁶⁸ Okoye omskriver Jesu egne ord fra Mark 10,45 på Israel slik at hensikten ikke er at verden skal tjene Israel, men at Israel skal tjene verden.⁶⁹ O'Collins går så langt som til å kalle Israel for «a means of salvation», altså et «frelsesmiddel».⁷⁰ Peskett og Ramachandra lager en spennende og ledende overskrift på sitt kapittel om 1 Mos 12: «The international purposes of God»,⁷¹ med vekt på flertallsformen «hensikter».

På motsatt side står R.W.L. Moberly, som mener utvelgelsen blir trukket altfor langt i instrumentell retning.⁷² Guds utvelgelse og kjærlighet til Israel har egenverdi, det er et stort gode å være elsket og utvalgt av Gud. Israel er elsket for sin egen skyld, og det er før og uavhengig av hva Gud vil bruke dem til. B. Scott, derimot, gir med sin boktittel «God has no favourites», en protest mot hele tilnærmingen.⁷³

J.S. Kaminsky tar direkte tak i de krevende sidene av hva GT sier om utvelgelse, som Mal 1,2-3: «Likevel har jeg elsket Jakob, men Esau hatet jeg» (slik NB88/07; Bibel2011: «... men Esau hadde jeg uvilje mot».)⁷⁴ Han mener at GT ikke går opp med en enkel todeling mellom de utvalgte (Israel) og de andre, de som nettopp betegnes som *De andre* («The Other», «othering») i moderne vitenskap. Disse «andre» må igjen deles mellom «the non-elect» og «the anti-elect». Slik finner han tre kategorier av folk i GT: 1. Israel som de utvalgte, 2. mange andre folk som ikke direkte er utvalgt og 3. en gruppe av folk som er direkte utestengt (særlig kanaanittene og amalekittene, dels også Edom). Det er mot den tredje gruppen hellig-krig tekstene retter seg. Dette får opplagt konsekvenser for misjonsteologien: Hvis det er noen folkeslag Gud konsekvent avviser, blir misjon rettet mot disse folkeslagene en selvmotsigelse. Men noe slikt finner vi ikke igjen i NT. Vi skal drøfte disse tekstene i kap. 2.6.8.

Hovedbegrepet for «utvelge» i GT (*bachar*) forekommer ca 200 ganger, oftest med Gud som subjekt, og særlig ofte i Femte Mosebok. Begrepet kan romme både

67 Hasel, *Old Testament Theology*, 139-143 nevner følgende: Utvelgelse (Wildberger), pakt (Eichrodt), Israels Gud og hans folk (R. Smend).

68 Bauckham, *Bible and Mission*, 49.

69 Okoye, *Israel and the Nations*, 67, i tilslutning til et sitat av C. Howie.

70 O'Collins, *Salvation*, 73.

71 Peskett og Ramachandra, *Message of Mission*, 89.

72 Moberly, *Old Testament Theology*, 48.

73 Basil Scott, *God has no Favourites. The New Testament on First Century Religions* (Minneapolis: Fortress, 2013).

74 Joel S. Kaminsky, *Yet I loved Jacob* (Nashville, TE: Abingdon, 2007), 138.

valget og oppdraget.⁷⁵ GT forteller om en rekke utvelgelser: Abraham og hans etterkommere (Neh 9,7; Sal 135,4); Israelsfolket (Sal 33,12); Levi stamme til prester og levitter, og Aron til øversteprest (5 Mos 21,5); Jerusalem som by (1 Kong 8,44); tempelet i Jerusalem (2 Krøn 7,16); konger (5 Mos 17,15) som Saul (1 Sam 10,24), David (Sal 78,70) og Salomo (1 Krøn 28,6).

2.2.2 Utvelgelsen av Abraham

Urhistorien (1 Mos 1-11) ender dystert. Fra «syndefallet» (1 Mos 3) brer synden seg ut over alle livsområder og kulminerer i vannflommen på Noahs tid (1 Mos 6-9). Det er på dette nullpunktet vi leser om utvelgelsen av Abram (1 Mos 12,1-3):

Dra bort fra landet ditt og fra slekten din og fra farshuset ditt til det landet som jeg skal vise deg! Jeg vil gjøre deg til et stort folk. Jeg vil velsigne deg og gjøre navnet ditt stort. Du skal bli til velsignelse. Jeg vil velsigne dem som velsigner deg, men den som forbanner deg, skal jeg forbanne. I deg skal alle slekter på jorden velsignes.

Abram skal forlate alt det trygge: slekten, farshuset og landet sitt (1 Mos 12,1). Gud «propelled» Abraham inn i et liv han ikke ante hva ville bringe, sier Brueggemann.⁷⁶ Det siste leddet er særlig viktig: «I deg skal alle jordens slekter velsignes» (det kan også forstås refleksivt = «velsigne seg»). Her ligger det åpenbart et viktig misjonsmotiv. Det ultimate målet for utvelgelsen av Abraham er at han skal bli til velsignelse for alle jordens slekter, altså også «hedningene», slik også NT uttrykkelig sier, Gal 3,13-14. Teksten antyder at «velsignelse» kan handle om ytre ting som et stort navn og et stort folk, mens det i NT oftest anvendes på åndelige goder (som i Ef 1,3: «all Åndens velsignelse i himmelen»), ofte midt i ytre nød.

Utvelgelse er i seg selv noe partikulært, men hensikten er universell. W.C. Kaiser kaller dette for GTs «misjonsbefaling»,⁷⁷ men egentlig er det ikke noen befaling eller formaning; det er et løfte. Løftene til Abraham gjentas i 1 Mos 15,5; 17,4-5, og siden til Isak og Jakob i 1 Mos 26,4; 27,29 og 28,14, med senere ekko i Sal 72,17; Jes 19,24-25; Jer 4,2 og Sak 8,13.⁷⁸

Løftet følges av en pakt med et bestemt ytre tegn: Abram (fra nå Abraham) skal «omskjære» seg og alle menn/gutter i hans hus (1 Mos 17,10-14). Det skiller dem ut

75 Senior og Stuhlmüller, *Biblical Foundations*, 94 angir to aspekt ved begrepet: 1. et gjennomtenkt valg med tanke på bestemte behov, og 2. et særskilt oppdrag.

76 Walter Brueggemann, *The Word That Redescribes the World. The Bible and Discipleship* (Minneapolis, MN: Fortress, 2006), 93.

77 Kaiser, *Mission*, xi.

78 Bauckham, *Bible and Mission*, 30.

fra alle andre folk. «Uomskårne» er et nedsettende uttrykk for folkeslagene videre i GT, som i Esek 32,18-32. Bibelen taler aldri om omskjærelse av kvinner.

Fedrehistorien (1 Mos 12-50) forteller stadig om kontakt mellom den/de utvalgte og nabofolkene. Hungersnød tvinger Abraham og siden Isak på flukt, og ved grensepasseringer serverer de hvite løgner om egen og familiens identitet (1 Mos 12,10-20; 20,1-18 og 26,1-22). Gjennom en krigslignende operasjon (1 Mos 14) kommer Abraham i kontakt med prestekongen Melkisedek i Salem.

1 Mos 18,16-19,29 forteller utførlig om dommen over Sodoma og Gomora. Synden i byene gjør at Gud etter hvert utsletter dem fullstendig. Det er i seg selv et viktig moment for misjonsteologien: Gud holder også «hedninger» ansvarlige, ikke først og fremst for avgudsdyrkelse, men for særlig grove etiske misforhold. Det er noe vi siden skal finne igjen i profetenes domsord mot folkeslagene jfr. kap. 2.6. Chris Wright peker på at Abrahams oppbrudd var ikke til et fromt og idyllisk sted (eskapisme). Det ligger et kraftfullt misjonsmotiv i dette, mener Wright.⁷⁹

Abraham trer her inn i en meget spesiell rolle som forbeder og mellommann. Han ber Gud spare byene om det finnes femti «rettferdige» der (1 Mos 18,23-32). Tallet «forhandles» siden ned til ti, nesten som en nedre «sperregrense». Abrahams omsorg for disse byene ser likevel mer ut til å gjelde hans nevø Lot enn byene som sådanne.⁸⁰

Men hva med de øvrige etterkommerne, som Ismael og Esau?⁸¹ Sett fra et politisk synspunkt ser vi at «seierherren», som skriver om dette (nemlig Jakobs etterkommere = Israel), likevel viser stor empati med den ikke-utvalgte, «taperen». Bibelfortellingen viser at Gud ser også den ikke-utvalgte, som Hagar; også Hagars sønn Ismael (stamfar til araberne) får løfte fra Gud (1 Mos 16,11-16). Men så er det også nettopp de 70 folkene som listes i 1 Mos 10-11, som gir bakgrunn for uttrykket «alle jordens slekter» i 1 Mos 12,3 som altså skal velsignes gjennom Abraham.⁸²

79 Wright, *Mission of God*, 360.

80 Dette antydes av Leif M. Michelsen, *Guds folk. Kirkens røtter i Det gamle testamente*. Med et tillegg av Arvid Tångberg (Bergen: NLA-forlaget, 1995), 147. Jfr. Ida Glaser 2012, *The Bible and Other Faiths: What Does the Lord Require of us?* (Carlisle: Langham, 2012), 58.

81 Michael Wyshogrod, *The Body of Faith: God in the People of Israel* (Northvale, NJ: Aronson, 1996), 93-95, jfr. Moberly, *Old Testament Theology*, 53.

82 Oskar Skarsaune, «Mapping 'πάντα τὰ ἔθνη'». The Geographical Horizon of Early Christian Mission», i *The Church and Its Mission in the New Testament and Early Christianity*, redigert av David E. Aune et al., WUNT 404. (Tübingen: Mohr Siebeck, 2018), 280: «Genesis 10 so to speak lists the peoples that are the addressees of the blessing».